

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta, katedra bohemistiky

Bakalářská práce

Olomouc 2024

Lexikum v divadelní hře Vaška Káni Parta brusiče Karhana

Lexicon of Vašek Káňa's theatre play Parta brusiče Karhana

Česká filologie maior/ Ruská filologie minor

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Vypracovala: Tereza Říhová

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem pouze prameny a literaturu uvedené v seznamu literatury.

Prohlašuji, že tištěná verze a elektronická verze bakalářské práce jsou shodné.

Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších předpisů.

V Olomouci dne:

Podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph.D., za odborné vedení práce, poskytnuté konzultace, vstřícnost a čas, který mi věnoval. Dále bych chtěla poděkovat všem pracovníkům univerzitních knihoven za poskytnutí zdrojů k práci. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině za podporu.

Úvod.....	6
1 Co je to budovatelské drama.....	7
1.1 Poetika výrobního dramatu.....	8
1.1.1 Mimoliterární, pragmatický cíl dramatické výpovědi	8
1.1.2 Způsob vytyčení opozice „my-oni“	9
1.1.3 Vnitřní překážky v naplnění cíle děje a výpovědi	9
2 Vývoj budovatelského dramatu	10
2.1 Levicově orientované a předbudovatelské drama.....	10
2.2 Budovatelské drama na vrcholu tvorby	12
2.3 Ústup budovatelského dramatu.....	13
3 Dramatik Vašek Káňa	14
3.1 Divadlo Děčko	15
3.2 Parta brusiče Karhana	17
4 Vývoj českého lexika od první republiky do počátku 50. let	18
4.1 Lexikum v období první republiky	19
4.1.1 Slang a profesní mluva	19
4.2 Tlak na lexikum v protektorátním období	20
4.3 Proměna lexika v období 1945–1950	21
4.3.1 Slova ruského původu v českém lexiku.....	22
5 Metody a cíl práce.....	23
6 Analýza jazykového projevu postav	24
6.1 Karhan.....	24
6.2 Fikejs.....	27
6.3 Záruba	28
6.4 Jarka	30
6.5 Tulach	32
6.6 Bohouš	33

6.7	Lojza	34
6.8	Zákora	36
6.9	Dvořák	36
6.10	Klepáč	38
6.11	Sektorář	38
6.12	Mareš	39
6.13	Karhanová	40
6.14	Slavíková	41
6.15	Božka	42
6.16	Míla	43
6.17	Vlasta	44
7	Závěr	44
	Anotace	48
	Resumé	49
	Seznam literatury	50
	Přílohy	53

Úvod

České lexikum prošlo v průběhu let výraznými změnami. Často se setkávám s názorem, že čeština byla degradována v době komunistického režimu vlivem neerudovaných televizních hlasatelů. Mohlo však k tomuto jevu docházet i dříve? Televizní vysílání začíná až v 50. letech a do té doby se společnost soustředila na rádio, noviny a kulturu. Právě na oblast kultury, a to konkrétně divadla jsem se zaměřila ve své práci. Divadelní tvorba měla za cíl se co nejvíce přiblížit pracujícímu člověku, a to nejen tématy her, ale i mluvou postav. Tyto hry se poté nahrávaly či natáčely a dostávaly se do širšího okruhu recipientů.

V teoretické části bych ráda představila genezi budovatelského dramatu a jeho předního tvůrce Vaška Káňu. Dále se zaměřím na vývoj lexika v období od první republiky do 50. let 20. století. Tato vybraná oblast reprezentuje dobu, ve které Vašek Káňa umělecky dospíval a tvořil svá nejznámější a pro budovatelskou poetiku nejzásadnější díla. Jedním z těchto děl je divadelní hra *Parta brusiče Karhana*, která se stala modelovým příkladem pro žánr výrobního dramatu. V praktické části se proto zaměřím na lexikální analýzu této hry a pomocí ní se budu snažit ověřit teoretické teze v rámci poetiky výrobního dramatu. Cílem této práce je přiblížit čtenáři jazykovou stránku budovatelské dramatiky a ukázat, jakým způsobem autor prostřednictvím slovní zásoby a výrazových prostředků formuje své postavy a jejich vztahy. Rovněž se tím budu snažit objasnit jaké lexikum mělo vliv na tehdejší češtinu.

Touto prací bych ráda přiblížila problematiku lexika budovatelského dramatu a tím přispěla k výzkumu proměn češtiny za socialismu.

1 Co je to budovatelské drama

Budovatelské drama byl koncept, který vznikl po únorovém převratu 1948, jako důsledek představy o novém světě spojeném s beztřídní společností a vládou komunistické strany. Drama mělo být, stejně jako hospodářství, plánované vždy na dobu pěti let, tedy v tomto případě od r. 1948 do r. 1953. Tento časový úsek měl být naplněn dostatečnou dramatickou produkcí, která se opírala o marxistickou filosofii a její teze, že s omezením práva na soukromé vlastnictví se vytvoří podmínky nezbytné pro vznik ideálního řádu světa, kde bude platit naprosto odlišná kauzalita hodnot a hierarchie. Celá společnost a stejně tak dramatické postavy měly začít jednat podle zcela nových norem a motivací. Tvůrci se tak měli podílet na vybudování nového řádu a životního stylu. Drama mělo být vzor ideálních vztahů v české společnosti.¹

Budovatelská dramatika odmítá avantgardní poetiku her, jelikož se dle ní nejedná o přímé zobrazení reality, ale pouze o únik do světa subjektivních vizí a snů. Zároveň se dramatika nedostává do rozporu s sociálním realismem, jenž představoval ideologicky zformované pojetí reality. Naopak je chápán jako nutný historický stupeň ve vývoji dramatu. Sociální realismus nebyl dle komunistických teoretiků proudem uměle vymyšleným, ale jednalo se o proud, který se společnosti sám vyjevil jako úkol, před nějž byli umělci postaveni proměnou společenské skutečnosti.²

Úkolem divadla bylo sblížit se s novým publikem, které převážně představovala dělnická vrstva společnosti. Klíčovou postavou v dramatu se stává pracující člověk, témata se pak odvíjí od toho, co politické orgány považovaly za základní společenské a politické úkoly. Témata tedy nebyla jednotná, ale odrážela politické kampaně daného období.³

Poměrně výsadní postavení mělo drama výrobní, což je subžánr budovatelského dramatu. Výrobní drama bychom mohli charakterizovat jako drama o zvýšení produktivity, respektive extenzity práce.⁴ Kromě této varianty budovatelského dramatu se v české

¹ JANOUŠEK, Pavel a Věra BROŽOVÁ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. II, 1948-1958. Praha: Academia, 2007. s. 331.

² HÁJEK, Jiří. O nový divadelní realismus. *Divadelní zprávy*. 1947, 2 (8). s. 450–462.

³ JANOUŠEK, Pavel a Věra BROŽOVÁ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. II, 1948-1958. Praha: Academia, 2007. s. 334–338.

⁴ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt; Interní subjekt v dramatu; Čapkova poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s. 86.

produkcí setkáváme s dramatem vesnickým a historickým, které rovněž spadá do kategorie budovatelské drama.

1.1 Poetika výrobního dramatu

Výrobní drama můžeme dle P. Janouška charakterizovat na základě rozdělení tří znaků, které jsou klíčové pro jeho vývoj a poetiku.⁵ Jedná se o:

1. Mímoliterární, pragmatický cíl dramatické výpovědi
2. Způsob vytyčení opozice „my-oni“
3. Vnitřní překážky v naplnění cíle děje a výpovědi

1.1.1 Mímoliterární, pragmatický cíl dramatické výpovědi

U výrobního dramatu nebyl hlavní cíl boj proti kapitalismu a imperialismu, ale boj „o něco“: tuny železa, uhlí, nové stavby a stroje.⁶ Prakticky se ve hrách propojil didaktický příběh s příběhem o přeměně člověka.⁷

Identifikačním a klíčovým znakem výrobního dramatu je zasazení děje do kulís těžkého průmyslu, dolů, hutí, továren a velkých staveb. Hry tímto způsobem prováděly nábor do dělnických profesí, nebo pobízely k zavedení nové pracovní metody či oslavovaly znamenité činy. Dominantním se stal syžet zobrazující vývoj postavy od chaosu k harmonii, řádu. Tomuto syžetu odpovídá i struktura rozložení dramatických sil a repertoáru postav. V každá hře se setkáváme se stejnými či mírně modifikovanými typy: mladý nadšený svazák, který svým nadšením získává ostatní (platí i pro ženské postavy); starý zkušený dělník, jenž je z počátku nedůvěřivý, ale pochopí, kde je jeho místo; váhavý inteligent či emancipovaná žena; komická figurka zpátečníka; nebezpečná figurka špióna; moudrý stranický tajemník.

Jak v počátcích budovatelského dramatu, tak potom silněji v jeho pozdní fázi, se do děje dostává soukromý život postavy, který dokresloval její místo ve společnosti. Později se soukromý život demonstruje jako milenecká láska, která po všech překážkách cílí k spokojenému sňatku, což pouze ilustruje základní prvek her: cesta z chaosu k řádu.⁸

⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapková poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s. 126.

⁶ Tamtéž s. 126.

⁷ Tamtéž s. 127.

⁸ Tamtéž s. 128.

Druhá dějová linie je v budovatelském dramatu věnována ženám, a to konkrétně ženské emancipaci. Emancipace je chápána jako plné zapojení ženy do výroby, odstranění rozdílu mezi ní a mužem.⁹

1.1.2 Způsob vytyčení opozice „my-oni“

Tvůrci výrobního dramatu naplňovali marxistickou tezi, dle které vymizely ze společnosti všechny antagonistické rozpory a postava se dostává jen do rozporu při výběru mezi dobrem a ještě větším dobrem. Tento prvotní konflikt však nedostatečně zvyšoval napětí hry, a proto se později objevuje postava špióna a motiv sabotáže.¹⁰

Sémanticky a stavebně je postava špióna postavou nepřítele. Zdůrazňuje někoho, kdo je mezi „námi“, ale ve skutečnosti patří k „nim“. Nenarušuje však iluzi, že náš svět je v jádru dobrý a bezkonfliktní, jelikož přichází zvenčí. Naopak postava špióna sjednocuje „nás“ a nutí „nás“ k zaujetí rozhodného stanoviska i tam, kde bychom váhali.¹¹

1.1.3 Vnitřní překážky v naplnění cíle děje a výpovědi

Paradoxně se jako největší překážka v dosažení blaha jeví člověk. Drama mělo zobrazovat přerod člověka-dělníka, jeho oproštění od přežitků minulosti a splynutí s ideály nové doby. Ve hrách proti sobě stály dva naprosto odlišné typy postav: absolutní dobro zosobňované postavou mladého iniciátora či stranického tajemníka a k prohře předurčené zlo personifikované do postavy zavilých škůdců.¹²

Mnohem větší pozornosti autorů se dostalo postavám rozporným. Postavy chybující a váhavé byly potenciálním zdrojem přerodu, dramatického konfliktu. Tyto postavy komplikovaly přímočarý děj a rovněž jejich tvorba byla regulována ideologickými postuláty.

V počátcích výrobního dramatu taková postava prodělala přerod v uvědomělého jedince lehce a jednoduše, jelikož všichni protivníci díky revoluci zmizeli. Stačilo pouze pochopit, že cíle lze dobýt pouze zvýšením výroby, větším pracovním úsilím, překračováním náročných plánů. Před jedincem tak stál jediný problém, a to vlastní váhavost, od které bylo třeba se osvobodit.¹³

⁹ Tamtéž s. 129.

¹⁰ Tamtéž s. 129.

¹¹ Tamtéž s. 130.

¹² Tamtéž s. 130–131.

¹³ Tamtéž s. 131.

Od roku 1949 se však konflikt mezi těmi, co už chápou, a těmi, co ještě nechápou, vyostřuje. Váhavci nyní začínají škodit a sabotovat. Rovněž autorův vztah je k těmto postavám tvrdší. Postavy tak stíhá spravedlivý trest, ale i odpuštění, pokud se včas dají na pokání.¹⁴

2 Vývoj budovatelského dramatu

V následující kapitole si představíme vývojová období budovatelského dramatu. Na rozdíl od směrů, jako je například romantismus, nemělo budovatelské drama přímého předchůdce, tudíž se nevytvářela přímá vývojová linie. První náznaky se objevují již v meziválečném období, kdy tato poetika byla spojena s avantgardním směrem. Jednalo se převážně o hry, které komentovaly společenskou realitu a vynášely nad ní soudy. Tyto soudy byly vedeny krajně levicovými a prokomunistickými pohledy. Typickou platformou, kde se hry s touto tematikou objevovaly, bylo Divadlo Satiry.¹⁵

Typická díla budovatelského dramatu můžeme zaznamenat až po druhé světové válce a rovněž je rozčlenit do tří vývojových období: předbudovatelské drama, budovatelské drama a ústup budovatelského dramatu.

2.1 Levicově orientované a předbudovatelské drama

Levicově orientovaná dramata, která se objevují v meziválečném období, popřípadě v období druhé světové války, vycházela z poetiky avantgardy, jež se inspirovala velkoměstskou zábavou, cirkusy či filmem. Už v této době si můžeme všimnout dvou tendencí, které avantgardní drama ovlivňovalo, a to funkce dramatu jako čistě estetického, uměleckého vyjádření upřednostňovaná sovětským režisérem Tairovem. Na straně druhé funkce dramatu jako politického nástroje působícího revolučním duchem na diváky zdůrazňovaná režisérem Mejerholdem.¹⁶

Obě výše zmíněné funkce nevyvíjely na sebe nátlak a koexistovaly v dramatické tvorbě současně. Zlom nastává až po druhé světové válce, kdy dochází k tvarové a tematické tříšti dramatické tvorby. V tomto chaosu se formuje poměrně kompaktní proud vymezený nejen poeticky, ale i teoretickými postuláty a formuje základy budovatelského dramatu.

¹⁴ Tamtéž s. 132.

¹⁵ JANOUŠEK, Pavel a Hynek PEKÁREK. *Dějiny české literatury 1945-1989*. I, 1945-1948. Praha: Academia, 2007, 1 zvuková deska (104 min.). s. 278.

¹⁶ LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. Česká historie. s. 609.

Dochází k naprostému odklonu od prvorepublikové levicové poetiky, která se vyznačuje hravostí, asociativností a převahou symbolů či metafor, a dokončuje se obrat, jenž započal už za války. Umělcova povinnost je nyní vyjádřit realitu, nikoli od ní utíkat.¹⁷

Celá levicově orientovaná dramatika se nyní navrácí k realismu, který byl charakteristický pro autory odlišného politického smýšlení. Vysvětlení tohoto problému podal Jindřich Honzl pomocí teorie dvou realit. Tato teorie považuje předválečnou realitu za tolik lživou, že ji nebylo možné pravdivě zachytit realistickými postupy, a proto se umělci uchýlovali k avantgardní fantazii: „Poválečná realita je pravdivá a realistické postupy jsou jediným možným způsobem, jak tuto pravdivou realitu zachytit. Tento druh „*nového realismu*“ není považován za dočasnou módu, ale jedná se o důsledek vzniku nového společenského řádu.“¹⁸

Inspiračním zdrojem českému poválečnému předbudovatelskému dramatu nemohl stát Sovětský svaz, jelikož mnohé reálie sovětských budovatelských her byly v českém kontextu nepochopitelné. Sovětská tvorba se soustředila na sovětské hospodářství natolik, že většina her byla divákovi plně neseznámenému s poměry sovětské zemědělské praxe zcela cizí.¹⁹

Česká předbudovatelská dramatická tvorba se proto musela vydat vlastní cestou. Hry v prvním fázi boje o nové drama, která se datuje do přelomových let 1947–1948, se vyznačovaly výraznou agitací, která měla za cíl zúžit vidění světa a zostřit rozdíl mezi „námi“ (komunisty) a „jimi“ (kapitalisty),²⁰ tím že poukazovaly na majetkové rozdíly ve společnosti.

Pro demonstraci ideového postoje byla využita tradiční forma rodinné měšťanské hry s klíčovými motivy jako nedostatek (surovin a nemovitostí), potíže s poválečným zásobováním dělníků, kteří se snaží toto odstranit pomocí spravedlivého a rovného rozdělování, a motiv kriminalizace škůdců.²¹ Poslední motiv jasně demonstruje a spoluutváří obraz třídního nepřítele.

¹⁷ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. s. 284–286.

¹⁸ Tamtéž s. 286.

¹⁹ Tamtéž s. 287 [s odkazem na *Otázky divadla a filmu*. Praha: Otto Girgal.].

²⁰ Tamtéž s. 288.

²¹ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. s. 288.

Obecným rysem poválečné tvorby je snaha zachytit aktuální téma dokumentárním záznamem čili zdola. Tato perspektiva se stane závaznou pro veškerou tvorbu směřující k budovatelské poetice. Protipólem se stává přesvědčení, že k umělecké pravdě je třeba se dobrat pomocí klasifikace z pohledu vědeckého světového názoru tedy marxismu s jeho teorií boje tříd. Dramatická tvorba se tak dostává do neřešitelné situace: na jedné straně měla pravdivě referovat o současném světě. Na straně druhé o tom, jaká je skutečná pravda, rozhodovala ideologická kritéria.²²

2.2 Budovatelské drama na vrcholu tvorby

Od předbudovatelského dramatu se drama budovatelské liší posunem od dramatiky bojující k dramatrice budující. Tento posun je dán historickými událostmi, kdy po únorové revoluci 1948, již nebylo potřeba bojovat za budoucí společnost, respektive za budoucí politickou vládu, ale naopak bylo potřeba s nově nabytou mocí operovat. Vycházelo se z předpokladu, že všechny rozpory byly revolucí vyřešeny a nyní stačí kolektivitu ukázat, jak správně žít a pracovat.

Po bouřlivé první fázi se před dramatem objevuje nový úkol. Drama se musí spolupodílet na výstavbě nové společnosti tím, že zobrazí, jak se má pro společnost správně pracovat v dolech, továrnách, v hutích, na stavbách či na polích. Rovněž má zobrazovat člověka budoucnosti a vypořádat se s překážkami minulosti. První hrou této fáze je *Parta brusiče Karhana*, které obsahuje všechny dílčí znaky výrobního dramatu a rovněž byla autorům předkládána jako vzor.²³

Od roku 1949 prochází budovatelská dramatika překotným vývojem, který se projevil zvláště ve výrobním dramatu. Hry přestávají být tak bezkonfliktní a proti výrazně kladné postavě se nyní staví postava čistě záporná. Příčinu můžeme hledat ve Stalinově zostřování třídního boje a hledání nepřítele, kdekoli bylo možno. Roli v tomto zostření her neměla jen politická sféra, ale i tvůrci sami se snažili zvýšit dramatické napětí, tím tak podat hru zábavněji a vyhroceněji fabulovat.²⁴

Módní vlnou, která probíhá mezi léty 1949 a 1950, jsou tzv. placení agenti-špioni a motivy sabotáže. Souběžně s tím se však škála škůdců diferencovala a rovněž příčiny

²² Tamtéž s. 286.

²³ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapková poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s.110.

²⁴ Tamtéž s. 130.

proč škodit se měnily. Čím dál méně se škodilo za cizí peníze a z naprosté špatnosti a více z osobních důvodů. V dramatu se začínají více prosazovat postavy v jádru dobrých lidí, avšak dočasně chybných, kteří postupně dospívají k poznání pravdy.²⁵

Současně probíhá i proces přitvrzování, jelikož revoluce, která vznikla z idejí, musela být i idejemi udržována. Pokud komunistická revoluce vznikla za účelem porážení třídního nepřítele, musela po jeho přemožení hledat nového protivníka, nejlépe ve vlastních řadách. Toto přiostrění byla i reakce na fakt, že se mnohé začalo dít jinak, než se původně očekávalo a tvůrci (dramatu i dějin) se dosud nechtěli připustit, že chyba není v realizaci, ale v teorii, jež má být realizována.²⁶

Proces přitvrzování byl však dvojrozměrný. Na jedné straně pomáhal udržovat bojovnou pohotovost a disciplínu. Na straně druhé však realizovaný ideál ztrácel svou ideálnost, a to i pro ty, kteří v něj věřili. Začínalo být patrné, že cíl je mnohem vzdálenější a cesta k němu není jednoduchá. Začínalo být zjevné, že i ten, kdo má obrodit společnost (dělník, funkcionář), je mnohem složitější figura se svým vlastním složitým vnitřním životem a jeho chyby nejsou pouze přežitky kapitalismu, ale projev ožehavých problémů nové doby.²⁷

2.3 Ústup budovatelského dramatu

Od poloviny roku 1951 dochází k postupnému žánrovému rozkladu, který vyvrcholí rokem 1989. Původně kompaktní a závazná norma se postupně začíná drobit. Budovatelské drama vyskytující se ve svých třech subžánrech, tedy vedle výrobního dramatu ještě v dramatu vesnickém a historickém, se nyní rozšiřuje o další tematické aspekty, zvláště pak se projevuje snaha zachytit plněji individuální rozměr lidské existence. Do dramatu se navrácí to, co bylo v době boje pokládáno za měšťanskou změkčilost, tedy propojení tématu výroby s tématy lásky a citu.

Od konce roku 1952 se objevovaly v tisku výklady, že etapa nazývaná budovatelské umění byla projevem chybných příkazů z centra (Moskva). Absolutní platnost dramatické normy se uvolňuje, relativizuje, ovšem stále ještě velká část dramatiků věří ve správnost

²⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapková poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s.130.

²⁶ Tamtéž s. 132–133.

²⁷ Tamtéž s. 133.

této normy a problém vidí pouze v její špatné realizaci. Český literární život se tímto rokem začal mírně otevírat.

3 Dramatik Vašek Káňa

Vašek Káňa, vlastním jménem Stanislav Řáda, již od počátku své literární kariéry používal pseudonym, který mu vymyslel Eduard Urx.²⁸ Inspirací pro prozaickou tvorbu se mu stalo vlastní rodinné zázemí. Narodil se jako třetí z devíti dětí rolníka a zástupce agrární strany, který padl v první světové válce. První třídu navštěvoval v blízkosti svého rodišti v Hostíně u Kralup nad Vltavou. Zbylé třídy potom v Praze, kde za světové války vypomáhal jako nosič uhlí. Byl tedy typický prototyp rolnického synka utlačovaného kapitalismem.

V době dospívání se kvůli útěku z domova a následným drobným deliktům dostal do polepšovny v Opatovicích, kde dokončil své vyučení na strojního zámečnicka. Po roce 1925 se vydává na cesty po Rakousku a Jugoslávii. Živil se příležitostnými pracemi jako zemědělský dělník, elektroinstalatér, rybář a strojní zámečnick. Tyto toulky společně s bosáckými povídkami Maxima Gorkého podnítily mladého Vaška Káňu k vlastnímu psaní. Zároveň byla jeho tvorba motivována snahou přispět k nastolení sociální spravedlnosti. Od roku 1930 přispíval do časopisu *Tramp* a do *Rudého práva*, rovněž publikoval i v levicových *Haló novinách*, *Rudém večerníku*, *Národním osvobození*, *Novém životě*, *Literárních novinách* a *Světě práce*.²⁹

Díla vydaná před 2. světovou válkou jsou charakteristická svou autobiografičností a publicistickým stylem. Prvním Káňovým dílem se stal retrospektivní autobiografický román *Dva roky v polepšovně* (vyd. r. 1930) pojednávající o autorově mládí, na nějž v r. 1936 navázal román *Nenávídím*, který však časově předcházel první dílu a byl inspirovaný autorovým dětstvím. K částečně reportážním pracím, které si však zachovávají beletristický profil, patří spisy *Pasáci, flinkové a tuláci* (vyd. r. 1931) a *Somráci* popisující život lidí na okraji společnosti v Praze a Bratislavě. Dílo *Zakarpatsko* (vyd. r. 1932) má svým charakterem nejbliže k reportáži na bázi cestovního deníku. Autor se zde dle svých politických přesvědčení pouští do ostré polemiky s vládnoucím politickým systémem na Podkarpatské Rusi.

²⁸ Československý komunistický politik a novinář. Zemřel v koncentračním táboře Mauthausen.

²⁹ Vašek Káňa. Slovník české literatury po roce 1945 [online]. 1995, 2021 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=450>.

Po druhé světové válce autor navazuje na linii autobiografických prací (*Válkou narušení*, přeprac. *Kluk z polepšovny*) a současně se věnuje tématu osudu a nápravě mravně narušené mládeže (*Cesta do života*). Toto téma rozpracovává jak v publicistice, tak v próze.

Na začátku 50. let se vlivem nově nastolené politické situace Vašek Káňa vydává na dráhu dramatika. Jeho hry (*Parta brusiče Karhana*, *Patroni bez svatozáře*) bezprostředně podporují poúnorovou vládu komunistické strany „svou agitací ve prospěch nového tzv. socialistického vztahu k práci“.³⁰

3.1 Divadlo Děčko

Emil František Burian založil r. 1933 divadlo D 34. Už samotný název divadla signalizoval programové zaměření scény. Iniciála D odkazovala nejen na označení divadlo, ale i na dějiny, dnešek, dělník, dav, dělba, dílo nebo duch. Číslovka, která se do r. 1951 měnila dle letopočtu druhé části sezóny, naznačovala aktuálnost scény.³¹

Avantgardní scéna přitahovala především levicovou inteligenci a mládež. Burian se aktivně podílel na realizaci syntetického divadla, které mělo teoretický základ v pražském strukturalismu, jmenovitě u Jana Mukařovského. Dle tohoto konceptu je divadlo syntézou mnoha umění. Jevištní představení představuje strukturu, která se skládá z několika složek (herecké, hudební, scénické, světelné). V syntetickém divadle jsou všechny komponenty v těsných vzájemných vztazích, které se neustále proměňují. Umělecký a sémantický účinek představení tkví v záměrné proměně vztahů mezi složkami představení. Pro Buriana byla ve třicátých letech typická důmyslná hra s proměnou vztahů mezi součástmi inscenace. Burian s oblibou využíval zaměňování a rozmnožování základní funkce dané složky představení.³² Repertoár divadla D 34 obsahoval především dramaturgické básnických nebo prozaických děl klasické české nebo světové literatury. Dramatické texty byly inscenovány méně. Většinu inscenovaných textů Burian sám upravoval a obohacoval o hudební složku.³³

³⁰ Vašek Káňa. Slovník české literatury po roce 1945 [online]. 1995, 2021 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=450>.

³¹ BENEŠOVÁ, Zdena, ŠORMOVÁ, Eva (ed.). *Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000. s. 55.

³² ČERNÝ, František. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 2000. s. 301.

³³ Tamtéž s. 302.

V období okupace se repertoár divadla tvořil velmi složitě. Nacisté totiž postupně zakazovali celou řadu děl. Začátkem roku 1939 byla česká opera a činohra přinucena ke stažení děl, které připomínaly slavnou českou historii. Na černou listinu se tak dostali Smetana, Jirásek, Dyk či Mahen. Rovněž byly striktně zakázány hry protihitlerovských emigrantů. Další práce vylučoval z jeviště židovský původ autora. Tímto způsobem byla vyřazena celá meziválečná avantgardní dramatika i díla autorů oficiální scény. E. F. Burian věnoval okupační sezóny především původním autorům, chtěl tak ukázat, že jsme kulturně tvořivým národem. Divadlo bylo gestapem uzavřeno 12. 3. 1941 a Burian se spolupracovníky zatčen a uvězněn.³⁴

Po návratu z koncentračního tábora začal Burian s obnovou svého Děčka, ovšem tentokrát se zcela jinou koncepcí „divadla lidu“.³⁵ Hlavní myšlenka plynula z toho, že divadlo se mělo dostat do rukou těch, kteří jej vytvářejí.³⁶ V červnu r. 1945 vzniklo Družstvo divadel práce, které sdružovalo několik divadel (Děčko, Divadlo v Karlíně i brněnské České národní divadlo). Ředitelem celého konglomerátu se stal E. F. Burian, který však ve funkci vydržel pouze do ledna r. 1946. Z důvodů organizačních potíží spojených s nedostatečným finančním krytím projekt zkrachoval. V době, kdy byl Burian ředitelem spojených divadel, vedl soubor Děčka Miroslav Kouřil s režiséry, což vedlo k rozkolu v souboru a následné obměně členů divadla. Problémy nastaly i s výběrem repertoáru, jelikož se proměnil vkus publika, zejm. mladá generace byla nadšená do budování lepších sociálních zítřků.³⁷

Začátkem r. 1948 ztrácí Burian pozici avantgardního režiséra, což se projevilo sestupnou popularitou a kvalitou jeho her. Největší ohlas z řady realistických her měla právě *Parta brusiče Karhana*. Jevištní ztvárnění těchto her bylo sice ozvláštněno lyrismem, avšak názorové souvislosti byly zcela jiné. Začátkem 50. let divadlu hrozilo uzavření z důvodu nízké popularity. Aby se tak nestalo, Burian divadlo převedl do armádní správy. Burian zůstal uměleckým vedoucím, ale ztratil mnoho pravomocí. Repertoár a tvorba odrážely soudobé ideály a stylové zvyklosti.

³⁴ BENEŠOVÁ, Zdena, ŠORMOVÁ, Eva (ed.). *Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000. s.55-62.

³⁵ Tamtéž s. 55–62.

³⁶ ČERNÝ, Jindřich. *Osudy českého divadla po druhé světové válce: divadlo a společnost 1945-1955*. Praha: Academia, 2007. s. 15.

³⁷ BENEŠOVÁ, Zdena, ŠORMOVÁ, Eva (ed.). *Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000. s. 55–62.

V době uvolnění politického režimu Děčko zažívá odklon od socialistického realismu, což manifestovalo vlastní adaptací Haškova *Švejka* (1954). V létě r. 1954 bylo divadlo propuštěno ze svazku s armádou, na což navazovala Burianova renovace původního předválečného programu. Divadlo opět zapůsobilo na mladou generaci jako „zjevení vyspělé divadelní tvořivosti“.³⁸ Slibně rozjetý začátek však překazila náhlá smrt E. F. Buriana v srpnu r. 1959.³⁹

3.2 Parta brusiče Karhana

Káňova hra zaujala kritiku především svým pohledem na skutečnost dělnického prostředí. Uplatnila iluzivní metodu pohledu „zdola“, čili zobrazila dělníka a jeho svět se znalostí prostředí a problému, tedy nikoli z odstupu vnějšího pozorovatele.⁴⁰ E. F. Burian se ke hře vyjádřil takto: „*Parta brusiče Karhana* je skutečná výprava do neznámých končin tady uprostřed mezi námi, v naší skutečnosti. Má docela jiný slovník, než jsme zvyklí na podkladě toho, čemu my říkáme divadelní tradice, s jeviště slyšet.“⁴¹ Hra byla částí adresátů⁴² chápána jako začátek zcela nové dramatiky.⁴³ Ota Popp ve své recenzi *Spasibo, Váňa* určuje „Partě“ a dalším dvěma hrám velký politický dosah a rovněž odkazuje na téma rozvoje socialistického soutěžení, které hra analyzuje.⁴⁴ Velmi pozitivní odezvy se hra dočkala i od Zdeňka Bláhy, čemuž odpovídá i titul recenze *Vítězství nového dramatu*. Bláha vyzdvihuje úžasné bohatství života čili detailní a zažitou znalost dělnického prostředí. Právě fundovaný Káňův realismus je to, co se snažila tehdejší dramatika tři roky bezúspěšně nalézt. Z hlediska formy Bláha oceňuje především živost dialogu a uvedení slangu na jeviště.⁴⁵

³⁸ Tamtéž s. 55–62.

³⁹ Tamtéž s. 55–62.

⁴⁰ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapkova poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s. 125.

⁴¹ KÁŇA, Vašek. *Parta brusiče Karhana: hra z první pětiletky*. 2. vyd. Divadelní žatva (Umění lidu). Praha: Umění lidu, 1950. s. 2.

⁴² Většinou budovatelé lepšího zítřka.

⁴³ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapkova poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s. 125.

⁴⁴ POPP, Ota: *Spasibo, Váňa* : Nová premiéra v D 49. Mladá fronta. Roč. 5, 1949, č. 113, 14. 5., s. 4.

⁴⁵ BLÁHA, Zdeněk: *Vítězství nového dramatu*. Tvorba. Roč. 18, 1949, č. 13, 30. 3., s. 306–307.

Parta brusiče Karhana v sobě obsahuje všechny znaky výrobního dramatu. Dílo bylo též předkládáno autorům a divákům jako následováníhodný vzor, a tím se spolupodílelo na vzhledu české literatury a konstituci poetiky výrobního dramatu.⁴⁶

Syžet hry je v podstatě bezkonfliktní, příznačný vzestupným dějem, vedoucím od vytyčení úkolu přes různé překážky až k jeho splnění.⁴⁷ Autor rozpracovává téma socialistické soutěže, a to na dvou úrovních. Nejprve soutěž v efektivitě práce, kdy se parta mladých brusičů vedena starým Karhanem dohodne na potupení revolverářů (pracovníci v revolverárně) a jejich nekvalitní práci potrestá tím, že začne pracovat jako druhá směna s lepšími výsledky. Druhá soutěž se týká generačního rozdílu, přičemž je opět využit motiv efektivitě práce. Vše zavíná rozbitý stroj, který měl napomáhat při broušení pístů do motoru. Mladí brusiči společně se staršími a zkušenějšími kolegy se rozhodnou tuto překážku překonat a vyrobit požadované množství motorů. Důvodem sváru se stane čas, za který je nutno vyrobit píst do motoru. Díky zkušenostem a vylepšení se vítězství dočká starý brusič Karhan, který tak předčí svého syna. Vše je však ukončeno smírem, jelikož si oba Karhani uvědomí, že pokud dají dohromady své znalosti a sílu, může závod úspěšně splnit pětiletku.

Oproti do té doby využívaným modelům agitačních her, které měly jasně definované teze obhajované ústy kladných hrdinů a skutky zavrženíhodných postav, což mělo dokazovat, že člověk nesmí odbočit se správné cesty,⁴⁸ se v Káňově hře objevují postavy psychologicky propracované.

Hra se po své premiéře 24. března 1949 dočkala i rozhlasového (r. 1949) a filmového zpracování (r. 1950). V roce 1951 bylo dílo ohodnoceno státní cenou za literaturu.

4 Vývoj českého lexika od první republiky do počátku 50. let

V této kapitole se zaměřím na diachronní popis českého lexika od počátku první republiky (1918–1938) až do 50. let, a to na jeho spisovnou i nespisovnou podobu. Vybrané období má reprezentovat dobu, ve které Vašek Káňa tvořil svá zásadní díla.

⁴⁶ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapková poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s.125.

⁴⁷ Tamtéž s. 127.

⁴⁸ BUDÍNOVÁ, Hana. Život vtrhl na jeviště. *Kulturní politika*. 1949, roč. 4, č. 13, s. 1 a 3.

4.1 Lexikum v období první republiky

Meziválečné období v Československu poskytlo ideální podmínky k rozvoji českého veřejného a kulturního života, a tím podpořilo i rozvoj češtiny jako národního jazyka. S podporou vládních institucí se završila práce na administrativní, právní, technické a vojenské terminologii, čímž čeština pronikla do sfér komunikace, které bývaly doménou němčiny. Zvláště ve 20. letech 20. století dominovala v české kulturní společnosti snaha vyhledat a nahradit všechny germanismy a slovotvorné a frazeologické kalky, které byly součástí administrativního, odborného a publicistického stylu. Notnou část domnělých i skutečných germanismů se však odstranit nepodařilo. Pro potřeby nově vznikající terminologie se užívalo slovotvorných postupů derivace od přejatého základu, dále neosémantizace a multiverbizovaná pojmenování. Hojně se též využívalo slov přejatých či kalků z ruštiny, francouzštiny a angličtiny.⁴⁹

Spisovná čeština našla podporu i v mediálních zdrojích jako byly časopisy *Slovo a slovesnost* nebo *Naše úřední čeština*. Základy moderní lingvistiky byly taktéž položeny v Praze Pražským lingvistickým kroužkem, který v časopise *Slovo a slovesnost* formuloval základní principy péče o spisovný jazyk. Jako exemplum spisovné češtiny pro širší veřejnost posloužily *Lidové noviny*.⁵⁰

Projev polooficiální a neoficiální komunikace byl od konce 19. století ovlivňován migrací venkovského obyvatelstva do měst (průmyslových center). Role tradičních dialektů slábla, přičemž vznikaly nové tzv. sociální dialekty (tj. slangy) a nové interdialekty.⁵¹

4.1.1 Slang a profesní mluva

Vzhledem k prostředí, ve kterém se hra *Parta brusiče Karhana* odehrává, je nutná bližší charakteristika jazykového projevu profesní mluvy⁵² a slangu. Slang můžeme chápat ve dvou pojetích, a to v širším a užším. V širším pojetí je slang charakterizován jako „mluva lidí určité pracovní nebo zájmové skupiny s charakteristickými často expresivními

⁴⁹ BLÁHA, Ondřej. ČEŠTINA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ | Nový encyklopedický slovník češtiny. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČEŠTINA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ>.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ BLÁHA, Ondřej. ČEŠTINA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ | Nový encyklopedický slovník češtiny. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ČEŠTINA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ>.

⁵² Též profesionální mluva uváděna L. Klimešem v *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920–1996*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. s. 6.

výrazy“.⁵³ Takto je slang chápán v Akademickém slovníku cizích slov z r. 1995 Lumírem Klimešem a Jaroslavem Hubáčkem.

Pouze na „mluvu lidí vykonávajících určité zaměstnání“⁵⁴ se termín slang zužuje v pracích B. Havránka a A. Jedličky, J. Chloupka a V. Šmilauera. *Příruční mluvnice češtiny* disponuje jak termínem profesní mluva, tak termínem slang (pracovní slang). Profesní mluva je charakterizována jako „soubor termínů a frází užívaných skupinou zaměstnanců při pracovním procesu“.⁵⁵ Slang zde označuje „soubor slov a frází užívaných skupinou lidí spjatých stejným zájmem, eventuelně též profesí“.⁵⁶

Pro profesní mluvu a pracovní slangy je typická významová jednoznačnost lexikálních jednotek a vyjadřovací úspornost, naproti tomu pro slang je charakteristická velká synonymičnost, expresivnost, uplatnění jazykové hry a metaforičnost. Hranice mezi jazykovými poloútvary není ostře vymezena, tudíž dochází k prolínání jejich lexika a záměně poloútvary, což nejlépe dokazuje vztah mezi profesní mluvou a pracovním slangem.⁵⁷

4.2 Tlak na lexikum v protektorátním období

Jazyková situace v protektorátu není zatím dostatečně probádané téma. Jazykové příručky jej zmiňují velmi zkratkovitě, popřípadě není uvedeno vůbec. *Dějiny českého jazyka* autora Miroslava Komárka označují okupaci za těžký zásah do života českého národa, který ohrozil národní jazyk a zpomalil jeho rozvoj.⁵⁸

Zcela poprvé byl moderní vyspělý český jazyk konfrontován s totalitním režimem.⁵⁹ Oficiální jazyková politika směřovala k potlačení češtiny na úkor němčiny. Do vypuknutí války ale byla tato politika pojímána poměrně benevolentně. Po začátku války jazykový nátlak zesiluje a vrcholí příchodem R. Heydricha r. 1941.⁶⁰ Jedná se o poměrně krátké

⁵³ PETRÁČKOVÁ, Věra a KRAUS, Jiří. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995. s. 697.

⁵⁴ KLIMEŠ, Lumír. *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v létech 1920 - 1996*. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. s. 6.

⁵⁵ GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek a RUSÍNOVÁ, Zdenka (ed.). *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd 2., opr. [sic?]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008 s. 94.

⁵⁶ Tamtéž s. 94.

⁵⁷ Tamtéž s. 94.

⁵⁸ KOMÁREK, Miroslav, BLÁHA, Ondřej (ed.). *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012. s. 54.

⁵⁹ DITTMANN, Robert, ULÍČNÝ, Oldřich (ed.). *Studie k moderní mluvnici češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. s. 129.

⁶⁰ VELČOVSKÝ, Václav. *Nesoužití: česko-německá jazyková politika 18.-20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. s. 215.

období, kdy byla čeština vystavena nejsilnějšímu germanizačnímu tlaku v historii.⁶¹ Dne 25. července 1939 bylo zavedeno nové jazykové nařízení, které předepisovalo dvojjazyčnost v psaném projevu mezi ústředními úřady v protektorátu, přejmenování nevhodných místních označení (např. *Wilsonovo nádraží* na *Prag Hauptbahnhof*, resp. *Praha hlavní nádraží*⁶²) nebo převedení měrných jednotek do němčiny.⁶³ Z názvů oikonym a anoikonym zmizela jména české inteligence a byla nahrazena vhodným dvojjazyčným názvem německo-českým, čímž byla často veřejně demonstrována a zdůrazněna česko-německá kulturní tradice.⁶⁴

I přes takto striktní opatření nebyl český jazyk výrazněji zasažen a jak hodnotí M. Komárek: „Vcelku český spisovný jazyk obstál v této zkoušce bez větších škod.“⁶⁵

4.3 Proměna lexika v období 1945–1950

Po skončení druhé světové války dochází na našem území k odsunu německých obyvatel. Původní téměř 11 milionová populace českých zemí se tak snížila na 8 765 230 lidí a současně podíl české národnosti v obyvatelstvu vzrostl na 93 %.⁶⁶ Český jazyk se tak stal dominantní ve veřejné komunikaci a jeho dominantní postavení ve státě bylo těžko srovnatelné s jinými evropskými jazyky.⁶⁷

Rokem 1948 se jazyk stává jediným prostředníkem, kde se idea marxismu-leninismu projevovala ve své specifčnosti, tedy za pomoci specifických výrazů a frazeologických obrátů se autoři oficiálních a polooficiálních textů navzájem ujišťovali o souhlasu s vládnoucí ideologií.⁶⁸

Sympatie s politickým režimem se projevovaly ve frekvenci užívání ideologických výrazů. Mezi něž se řadí slova jako: *strana*, *sovětský*, *socialistický*, *výroba* či *organizace*. Výše uvedené výrazy se řadily tzv. klíčovým slovům, která se svou frekvencí neměnila po celou dobu vlády komunistické strany. Existovala i slova, jejichž frekvence byla

⁶¹ SOBOTA, Emil, SCHIESZL, Josef (ed.). *Co to byl protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946. s. 91.

⁶² RAŠKOVÁ, Jitka. *Role českého protektorátního tisku při uplatňování říšské germanizační politiky*. Diplomové práce. Univerzita Palackého, Katedra historie, 2010. s. 65–66.

⁶³ BRANDES, Detlef a KURAL, Václav. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Přeložil Petr DVORÁČEK. Praha: Prostor, 1999. s. 195.

⁶⁴ DITTMANN, Robert, ULIČNÝ, Oldřich (ed.). *Studie k moderní mluvnici češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. s. 132.

⁶⁵ Tamtéž s. 54.

⁶⁶ BLÁHA, Ondřej. Proměny českého lexika v letech 1948 - 1989. In: HRADILOVÁ, Darina, ed. *Proměny slova*. Olomouc, 2013, s. 9-27.

⁶⁷ Tamtéž s. 10.

⁶⁸ Tamtéž s. 16.

proměnlivá na základě dobových okolností. Ve 40. a 50. letech bylo velmi populární slovo *lidový*, u kterého teprve v tuto dobu vzniká konotace s dělníky či budovateli.⁶⁹

4.3.1 Slova ruského původu v českém lexiku

V důsledku jazykového purismu, který vylučoval přejímky z němčiny, se české lexikum obohacovalo tvary vzniklými dle ruských vzorů či přímo kalky ruských slov např. velmi frekventované poválečné termíny *dvouletka* a *pětiletka*.⁷⁰ V češtině posiloval syntetický typologický moment, což dokazují slova jako *úkolník* „dělník pracující v úkolu“, *trenýrovka* „návčik, výcvik“ nebo *nástěnka* či *novátor*, které pro své tvoření nevyužívají derivační slovanský sufix, což bylo typické právě pro ruštinu.⁷¹ Množství rusismů pocházelo z vojenské terminologie, příkladem může být např. výše zmíněná *trenýrovka* nebo *kulometník*, *minometník*, *regulovčik* atd.⁷²

Množství rusismů v poválečném českém lexiku však neodpovídalo formální stránce českých slov. Velmi hojně byly od r. 1948 zastoupeny multiverbismy jako *domovní dřívěrník*, *masová politická práce*, *mzdový strop*, *socialistické soutěžení* a jiné. Stejně nezvykle působila v českých textech kompozita kalkovaná dle ruštiny, např. *generálporučík*, *tankoborník*, ale i juxtapozice *kuchař-číšník*, *letec-kosmonaut*.⁷³

Přímým působením ruštiny došlo u řady slov českého původu k posunutí, resp. rozšíření významu, což můžeme pozorovat u slova *suchar* (dříve „druh suchého pečiva“ a nyní „člověk nemající smysl pro zábavu a nepřející pobavení ani jiným“).⁷⁴

Dalším zdrojem rusismů byly texty překládané z ruštiny do češtiny, takto převzatá slova se uplatňují v češtině dodnes, o čemž svědčí slova jako *objem* ve významu „rozsah“, *sestávat* „skládat se“, zvýšení frekvence primární předložky *za* či sekundárních předložek typu *nehledě na*.⁷⁵

⁶⁹ Tamtéž s. 17.

⁷⁰ Tamtéž s. 10.

⁷¹ Tamtéž s. 10.

⁷² Tamtéž s. 10.

⁷³ Tamtéž s. 11.

⁷⁴ Tamtéž s. 11.

⁷⁵ Tamtéž s. 11.

5 Metody a cíl práce

Praktická část se věnuje analýze použitých lexikálních výrazů ve hře *Parta brusiče Karhana*.⁷⁶ Cílem práce je shromáždit dostatečně rozsáhlý soubor lexémů a následně analyzovat jazykový projev postav a celé hry se zaměřením na použité rusismy a slang. Vycházím z hypotézy, že daná hra bude obsahovat výše zmíněné jazykové prvky, jelikož sám autor pocházel z dělnického prostředí a rovněž navštívil Rusko, resp. Sovětský svaz, kde nejspíš podlehl stejným iluzím jako jiní návštěvníci z Československa. Dále předpokládám, že daná hra má za účel vychovávat nové publikum, které se tímto seznámí s budoucností dle ideálu komunismu a za tímto účel si osvoji i mluvu a realie Ruska potažmo Sovětského svazu. Rovněž se zaměřuji na změny ve výběru lexika v interakci postav s rozdílným sociálním a genderovým postavením. Zkoumáním těchto domněnek bych zároveň ráda ověřila, zda dané typy postav vyskytujících se ve hře odpovídají teoretickému vymezení postav, které uvedl Pavel Janoušek ve *Studii o divadlu*. Repertoár postav, který stanovil, se dle něj opakuje v každém budovatelském dramatu. Jedná se o: „mladého (-ou) nadšence(-kyni)-svazáka(-čku), iniciátora(-ku), který(-á) svým nadšením získává ostatní; starý zkušený dělník, jenž zpočátku váhá a remcá, ale později pochopí, kde je jeho místo; váhavý inteligent; emancipovaná žena; komická figurka zpátečníka; nebezpečná figura špióna; moudrý stranický tajemník, jenž všechno ví, a co neví, k tomu má instrukce shora, ad.“⁷⁷

Lexikum bylo získáno bez pomoci výpočetních technologií a analýza probíhala přímo na konkrétní manifestaci daného lexému, kdy došlo ke srovnání se spisovnou variantou a následnému zařazení do stylistické a lexikální kategorie. Pro detailnější popis jazykového projevu postavy jsem rozšířila získaný inventář lexému o kolokace či celé výpovědi. Opakující se lexémy a jeho alolexy jsem započítávala pouze jedenkrát. Pracuji tak s celkovým počtem 506 jevů.⁷⁸

Vzhledem k neúměrnému výskytu postav ve hře bylo jako minimum pro zahrnutí do výzkumu stanoveno 25 mluvených výstupů postavy. Charakteristika figur je po jazykové stránce přímo úměrná délce replik a počtu výstupů postavy. Získaná data jsem třídila do

⁷⁶ KÁŇA, Vašek, JESENSKÝ, Emanuel (ed.). *Parta brusiče Karhana: Hra z první pětiletky*. Divadelní žatva (Umění lidu). Praha: Umění lidu, 1949.

⁷⁷ JANOUŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapková poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. s. 127–128.

⁷⁸ Po odečtení duplicitních slov v různých kategoriích je počet jedinečných lexémů 479.

následujících kategorií: obecná čeština, slang, komunistický slang, argot, expresivum, slova přejatá z cizích jazyků (anglicismy, germanismy, galicismy, rusismy, latinismy), archaismy, historismy, termíny, kalky a pomocné jevy, které jsou charakteristické pro jazykový plán hry.

6 Analýza jazykového projevu postav

Do výzkumu jsem zařadila celkem 17 postav, které jsem rozdělila na postavy hlavní (Karhan, Fikejs, Záruba, Jarka) a vedlejší (Tulach, Lojza, Bohouš, Zákora, Dvořák, Sektorář, Klepáč, Mareš, Karhanová, Slavíková, Božka, Vlasta, Míla) mužské a ženské a politicky angažované (Dvořák, Sektorář, Klepáč, Mareš, Jarka), sympatizující s politickým režimem (Bohouš, Tulach, Slavíková, Božka, Vlasta, Míla) a politickou situací nezaujaté (Karhan, Fikejs, Lojza, Záruba, Zákora, Karhanová). Poslední dvě kategorie se v některých případech prolínají a je složité mezi nimi vytyčit přímou hranici.

6.1 Karhan

Hlavní mužská postava charakterizovaná jako brusič šedesátník. Patří do okruhu postav, které sympatizují se socialistickým smýšlením, ale nejsou politicky angažované. Z inventáře 100 jazykových jevů má nejvyšší zastoupení obecná čeština s celkem 34 lexémy. Odchytky jsou především ve fonologické stavbě slov, kde dochází k úženi (*dobrý odpoledne*⁷⁹ – dobré odpoledne, *jinýho*⁸⁰ – jiného, *mýho*⁸¹ – mého, *svýho*⁸² – svého, *inžinýrek*⁸³ – inženýr), protezi v- (*votravo*⁸⁴ – otravo, *voň*⁸⁵ – on, *vodpravíme*⁸⁶ – odpravíme, *vochrápaný*⁸⁷ – ochrápaný, *dovopravdy*⁸⁸ – doopravdy), -ej- na místě y/ý (*jinej*⁸⁹ – jiný, *mladej*⁹⁰ – mladý, *plnoletej*⁹¹ – plnoletý, *takovej*⁹² – takový, *mlejnec*⁹³ –

⁷⁹ KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCLD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 4.

⁸⁰ Tamtéž s. 5.

⁸¹ Tamtéž s. 13.

⁸² Tamtéž s. 8.

⁸³ Tamtéž s. 18.

⁸⁴ Tamtéž s. 7.

⁸⁵ Tamtéž s. 18.

⁸⁶ Tamtéž s. 20.

⁸⁷ Tamtéž s. 33.

⁸⁸ Tamtéž s. 42.

⁸⁹ Tamtéž s. 5.

⁹⁰ Tamtéž s. 6.

⁹¹ Tamtéž s. 6.

⁹² Tamtéž s. 6.

⁹³ Tamtéž s. 8.

mlýnek), zjednodušení výslovnosti (*de*⁹⁴ – jde, *eště*⁹⁵ – ještě) a vynechání slabičného -l v zakončení přičestí minulého v mužském rodě (*řek*⁹⁶ – řekl).

Ačkoliv by se děj hry měl odehrávat spíše na západě Čech, lze zpozorovat opakující se nářeční podobu slova není – *nejni*, která na východě tvoří předěl mezi českomoravským a středomoravským nářečím⁹⁷.

U slov přejatých⁹⁸ se nejčastěji setkáme s germanismy (*šlejfír*⁹⁹ – *der Schleifer* – brusič, *fušér*¹⁰⁰ – *pfuschen* – zfušovat, *fertyk*¹⁰¹ – *fertig* – hotovo, *šichta*¹⁰² – *schicht* – směna, *lifrovat*¹⁰³ – *liefern* – dodávat). Dále s galicismy (*mordyje*¹⁰⁴ – *mort dieu* – smrt bohu, *margarinem*¹⁰⁵ – *margarine* – margarín, *inžinýrek*¹⁰⁶ – *ingenieur* – inženýr) či latinismy (*lamentovat*¹⁰⁷ – *lamentari* – stěžovat si, *urgencích*¹⁰⁸ – *urgere* – naléhat). Výše uvedené přejímky se do českého lexika dostaly přes německý jazyk. Ve většině přejatých slov došlo k počeštění pravopisu a v některých případech i stylistickému přizpůsobení. Mezi ojedinělé jevy patří anglicismus (*centrlesku*¹⁰⁹ – *centerless* – bezhrotá bruska¹¹⁰) a rovněž kalk z ruštiny (*pětiletkou*¹¹¹ – *пятилетка*).

Odrazem tehdejší politické situace jsou jevy jako *vstoupit do strany*¹¹², *zlepšovací návrh*¹¹³, *soudruha*¹¹⁴ či *výrobní výbor*¹¹⁵. Tyto jevy, v mé práci označené jako

⁹⁴ Tamtéž s. 5.

⁹⁵ Tamtéž s. 37.

⁹⁶ Tamtéž s. 8.

⁹⁷ ČJA. ČJA [online]. 2018 [cit. 2024-04-06]. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/heslo/4/427>

⁹⁸ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

⁹⁹ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 7.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 8.

¹⁰¹ Tamtéž s. 18.

¹⁰² Tamtéž s. 29.

¹⁰³ Tamtéž s. 40.

¹⁰⁴ Tamtéž s. 7.

¹⁰⁵ Tamtéž s. 29.

¹⁰⁶ Tamtéž s. 18.

¹⁰⁷ Tamtéž s. 4.

¹⁰⁸ Tamtéž s. 32.

¹⁰⁹ Tamtéž s. 20.

¹¹⁰ ŘASA, Jaroslav a GABRIEL, Vladimír. *Strojirenská technologie 3*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2005. s. 156.

¹¹¹ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 5.

¹¹² Tamtéž s. 5.

¹¹³ Tamtéž s. 5.

¹¹⁴ Tamtéž s. 7.

¹¹⁵ Tamtéž s. 7.

komunistický slang, v kontextu promluv postavy fungují pouze jako reflexe vzniklé situace nikoli jako agitační prvek.

Nyní se budu věnovat citově zabarveným slovům a slangu. V mluvě Karhana se vyskytují expresiva ve formě dysfemismů (*mrva*¹¹⁶, *potvoro*¹¹⁷, *votravo*¹¹⁸, *haranta*¹¹⁹, *pacholek*¹²⁰, *neřáda*¹²¹, *pajšl*¹²², *makat*¹²³, *psina*¹²⁴), vulgarismů (*sakra*¹²⁵, *mordyje*¹²⁶, *hergot*¹²⁷) a slova s ironickým podtextem (*inžinýrek*). Ve slangu se promítá jak pejorativnost, tak strojírenská terminologie a rovněž přejímání z němčiny (*trumlfajer*¹²⁸ – *Trommelfeuer*¹²⁹ – bubnová palba, *šmelc*¹³⁰ – zmetek, *ve stelunkach*¹³¹ – šteluňk – palebné nebo bojové postavení – výrobky jsou jeden jako druhý, *přípravek*¹³² – předhotovený výrobek, *mašina*¹³³ – stroj).

Postava Karhana si udržuje poměrně konstantní výběr slov a slovních obrátů. V domácím prostředí pro manželku a syna užívá hrubých až vulgárních výrazů. V pracovním prostředí využívá především slangu v interakci se stejně starými kolegy, s mladšími kolegy, a to převážně v druhé části děje převažuje opět expresivita výrazů. S mladšími kolegyněmi hovoří převážně v první části, a to obecnou češtinou bez větších známek expresivity s využitím slangu. Určitou spisovnou normu si Karhan udržuje v kontaktu s nadřízenými, kde využívá v nadměrné míře komunistického slangu. Celkově lze mluvu klasifikovat jako nespisovnou, obsahující množství přejatých slov, jak v neutrálních promluvách, tak v citově zabarvených.

¹¹⁶ Tamtéž s. 8.

¹¹⁷ Tamtéž s. 7.

¹¹⁸ Tamtéž s. 7.

¹¹⁹ Tamtéž s. 8.

¹²⁰ Tamtéž s. 18.

¹²¹ Tamtéž s. 18.

¹²² Tamtéž s. 46.

¹²³ Tamtéž s. 18.

¹²⁴ Tamtéž s. 18.

¹²⁵ Tamtéž s. 20.

¹²⁶ Tamtéž s. 7.

¹²⁷ Tamtéž s. 4.

¹²⁸ Tamtéž s. 37.

¹²⁹ Trommelfeuer - překlad do češtiny | slovník slovníky.lingea.cz | Lingea. Lingea slovníky | Lingea [online]. [cit. 2024-04-11]. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/nemecko-cesky/trommelfeuer>.

¹³⁰ KÁNA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 46.

¹³¹ Tamtéž s. 37.

¹³² Tamtéž s. 52.

¹³³ Tamtéž s. 18.

6.2 Fikejs

Postava Fikejse funguje v první části hry jako antagonista Karhana, v druhé části se pak stává jeho pomocníkem a uvědomělým pracovníkem. Jeho výstupy nejsou tak časté jako Karhanovy, ovšem v linii děje jej nelze klasifikovat jako postavu vedlejší. Z celkového počtu 46 lexémů opět vystupuje do popředí obecná čeština (*von*¹³⁴ – on, *potrhaný*¹³⁵ – otrhaný, *mlejnek*¹³⁶ – mlýnek, *bejt*¹³⁷ – být, *zařečněj*¹³⁸ – zařeční, *úkolový časy*¹³⁹ – úkolové časy, *ňák*¹⁴⁰ – nějak, *dycky*¹⁴¹ – vždycky). Slovní zásoba je obohacena pouze o přejímky z němčiny¹⁴² (*fajruntě*¹⁴³ – *Feierabend* – padla, *vercajk*¹⁴⁴ – *Werkzeug* – nářadí, *légo*¹⁴⁵ – *sich legen* – lehnout si). U dvou germanismů je však možné zpozorovat původ ještě starší. Slovo *fracka*¹⁴⁶, přejato z německého *Der Fratz* – spratek, má zřejmě původ v italském *frasca* (*frasche*) – rozmary, vrtochy. Dále pak germanismus *konjunktura*¹⁴⁷ – *Konjektur* pochází z latinského *con-iunto* – spojovat.

Negativní postoj vůči komunistické straně se projevil i ve výběru výrazů odkazujících na komunistické reálie (*nový lidi*¹⁴⁸ – odkaz na příchod socialistického člověka, *páni funkcionáři*¹⁴⁹ – ironizace vedení podniku). Ostatní případy jsou ovlivněny obecnou češtinou bez expresivního podtextu (*úkolový časy* – čas pro splnění předem stanoveného počtu dílů, *soudruh*¹⁵⁰ – člen strany, *výrobní výbor*¹⁵¹ – organizace, *závodní rada*¹⁵² – organizace).

¹³⁴ Tamtéž s. 17.

¹³⁵ Tamtéž s. 11.

¹³⁶ Tamtéž s. 8.

¹³⁷ Tamtéž s. 8.

¹³⁸ Tamtéž s. 11.

¹³⁹ Tamtéž s. 8.

¹⁴⁰ Tamtéž s. 11.

¹⁴¹ Tamtéž s. 11.

¹⁴² REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

¹⁴³ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 14.

¹⁴⁴ Tamtéž s. 17.

¹⁴⁵ Tamtéž s. 49.

¹⁴⁶ Tamtéž s. 12.

¹⁴⁷ Tamtéž s. 20.

¹⁴⁸ Tamtéž s. 17.

¹⁴⁹ Tamtéž s. 11.

¹⁵⁰ Tamtéž s. 11.

¹⁵¹ Tamtéž s. 11.

¹⁵² Tamtéž s. 30.

Promluva Fikejse je značně expresivní s převahou slov hanlivých (*smradi*¹⁵³, *fracka*, *mrva*¹⁵⁴, *fušér*¹⁵⁵, *nádeničina*¹⁵⁶), vulgarismů (*krysa*¹⁵⁷, *blázní*¹⁵⁸, *zvěř nevychovaná*¹⁵⁹, *nána pitomá*¹⁶⁰) a dysfemizmů (*palice*¹⁶¹ – hlava, *držku*¹⁶² – obličej). Paleta výrazů je obohacena o strojírenský slang (*zednickej akord*¹⁶³ – těžká práce, *modráky*¹⁶⁴ – modré pracovní kalhoty – montérky, *šestnácky*¹⁶⁵ – šestnáctihodinová směna, *vercajk* – nářadí, *vrací minuty*¹⁶⁶ – zkracovat čas výroby, *honí RT*¹⁶⁷ – zkratka označující výrobní sérii)

Postava Fikejse je aktivní zvláště v první polovině hry. Projevuje odmítavý postoj vůči mládeži a práci pro socialistickou společnost, což je viditelné i na lexiku. V přátelském vztahu je pouze s kolegou Zárubou. Se ženami nepřichází do přímého kontaktu vůbec, ovšem v druhé půli hry pro označení nešikovného kolegy Lojzy použije ženského výrazu *nána pitomá*. Mluvu bych celkově hodnotila jako velmi emoční.

6.3 Záruba

Osoba Záruby se svým chováním připodobňuje Fikejsovi. Jedná se o vedlejší postavu, která ve hře funguje coby mentor mladšího dělníka Tulacha. Z vybraných 50 lexémů je opět patrný vliv obecné češtiny (*bejvalo*¹⁶⁸ – bývalo, *tejdnem*¹⁶⁹ – týdnem, *vona*¹⁷⁰ – ona, *mladej*¹⁷¹ – mladý, *vtipnej*¹⁷² – vtipný, *moh*¹⁷³ – mohl). Původ slov je většinou slovanský,

¹⁵³ Tamtéž s. 46.

¹⁵⁴ Tamtéž s. 8.

¹⁵⁵ Tamtéž s. 8.

¹⁵⁶ Tamtéž s. 12.

¹⁵⁷ Tamtéž s. 11.

¹⁵⁸ Tamtéž s. 19.

¹⁵⁹ Tamtéž s. 19.

¹⁶⁰ Tamtéž s. 39.

¹⁶¹ Tamtéž s. 39.

¹⁶² Tamtéž s. 39.

¹⁶³ Tamtéž s. 12.

¹⁶⁴ Tamtéž s. 11.

¹⁶⁵ Tamtéž s. 40.

¹⁶⁶ Tamtéž s. 8.

¹⁶⁷ Tamtéž s. 8.

¹⁶⁸ Tamtéž s. 11.

¹⁶⁹ Tamtéž s. 11.

¹⁷⁰ Tamtéž s. 11.

¹⁷¹ Tamtéž s. 12.

¹⁷² Tamtéž s. 14.

¹⁷³ Tamtéž s. 45.

ovšem můžeme se setkat i s galicismem¹⁷⁴ (*sabotáž*¹⁷⁵ – *sabotage* – podvrtná činnost) nebo hungarismem¹⁷⁶ (*harcovat*¹⁷⁷ – *harc* – boj, přeneseně cestovat).

Odkazy na tehdejší dobu jsou též minimální (*děláš v úkolu*¹⁷⁸ – plnit zadání pětiletky, *nesplníme plán*¹⁷⁹ – nedodržení předem daného počtu výrobků), naopak upomíná na dobu před 2. světovou válkou archaismem (*skoták*¹⁸⁰ – pasák skotu).

Na rozdíl od Fikejse nejsou Zárubovy projevy tak emocionální, ale i tak se zde vyskytují dysfemizmy (*potvora*¹⁸¹, *smradi*¹⁸², *stará*¹⁸³, *žvanec*¹⁸⁴), ironizace (*inženýrek*¹⁸⁵, *chytrovna*¹⁸⁶ – blázinec) a vulgarismus (*cvok*¹⁸⁷, *uvozdřenec*¹⁸⁸).

Charakteristickým znakem postavy je využití strojírenského slangu (*modráků*¹⁸⁹ – modré pracovní kalhoty – montérky, *srdíčka*¹⁹⁰ – upínací zařízení na soustruhu, *špiček*¹⁹¹ – část upínacího zařízení na soustruhu) a termínů (*kotouč*¹⁹², *vřeteník*¹⁹³ – hlavní část soustruhu, *čerpadlo emulze*¹⁹⁴, *hydraulika*¹⁹⁵, *detail*¹⁹⁶, *koníku*¹⁹⁷, *unášecí deska*¹⁹⁸, *unášecí šroub*¹⁹⁹, *ponku*²⁰⁰). Slangem jsou pojmenovány i některé úkony spojené s prací u soustruhu

¹⁷⁴ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

¹⁷⁵ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 18.

¹⁷⁶ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

¹⁷⁷ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 15.

¹⁷⁸ Tamtéž s. 19.

¹⁷⁹ Tamtéž s. 40.

¹⁸⁰ Tamtéž s. 15.

¹⁸¹ Tamtéž s. 15.

¹⁸² Tamtéž s. 38.

¹⁸³ Tamtéž s. 11.

¹⁸⁴ Tamtéž s. 15.

¹⁸⁵ Tamtéž s. 18.

¹⁸⁶ Tamtéž s. 15.

¹⁸⁷ Tamtéž s. 15.

¹⁸⁸ Tamtéž s. 12.

¹⁸⁹ Tamtéž s. 11.

¹⁹⁰ Tamtéž s. 15.

¹⁹¹ Tamtéž s. 15.

¹⁹² Tamtéž s. 15.

¹⁹³ Tamtéž s. 15.

¹⁹⁴ Tamtéž s. 15.

¹⁹⁵ Tamtéž s. 15.

¹⁹⁶ Tamtéž s. 15.

¹⁹⁷ Tamtéž s. 15.

¹⁹⁸ Tamtéž s. 15.

¹⁹⁹ Tamtéž s. 15.

²⁰⁰ Tamtéž s. 45.

(*lizne*²⁰¹ – škrábnout, *rozšteloval*²⁰² – pokazit, *odpíchlí*²⁰³ – vyrobit, *dělán*²⁰⁴ – náročná práce, *třepil*²⁰⁵ – porazil někoho).

Výběr lexika u Záruby odpovídá typu postavy, která má za úkol seznámit publikum s novými pracovními postupy či nástroji, čímž zároveň symbolizuje moderního dělníka. V interakci s mladší generací se v začátku hry neobjevuje nevráživost jako u ostatních postav, avšak postupem děje se dostává do stejných expresivních výrazů vůči mladší generaci jako jeho stejně staří kolegové. S nadřizenými se do kontaktu nedostává a rovněž ve výběru výrazů nerozlišuje mezi muži a ženami.

6.4 Jarka

Syn Karhana, vůdčí postava mladé generace dělníků. Aktivně se zajímá o politické dění v továrně a zřejmě je sám členem strany. Celkový počet získaných jazykových jevů je 50 a svým obsahem jsou velmi rozmanité. Stejně jako u předchozích postav se zde vyskytuje obecná čeština (*řek*²⁰⁶ – řekl, *nějakýho*²⁰⁷ – nějakého, *zahejbalí*²⁰⁸ – zahýbali, *vohnípanej*²⁰⁹ – ohnípaný, *dlouhý lokte*²¹⁰ – dlouhé lokte, *prohrajou*²¹¹ – prohrají, *moc hodin*²¹² – je moc hodin), ale i moravské krácení (*pudem*²¹³ – půjdem).

Komunistický slang není u postavy nijak zvláště využit (*strana*²¹⁴ – komunistická strana, *odborovka*²¹⁵ – odborová schůze, *soudruh*²¹⁶ – označení člena strany, *zlepšovací návrh*²¹⁷ – inovace, *soutěž*²¹⁸, *pětiletkou*²¹⁹, *úderka*²²⁰).

²⁰¹ Tamtéž s. 15.

²⁰² Tamtéž s. 19.

²⁰³ Tamtéž s. 37.

²⁰⁴ Tamtéž s. 38.

²⁰⁵ Tamtéž s. 38.

²⁰⁶ Tamtéž s. 4.

²⁰⁷ Tamtéž s. 3.

²⁰⁸ Tamtéž s. 29.

²⁰⁹ Tamtéž s. 32.

²¹⁰ Tamtéž s. 27.

²¹¹ Tamtéž s. 41.

²¹² Tamtéž s. 7.

²¹³ Tamtéž s. 27.

²¹⁴ Tamtéž s. 7.

²¹⁵ Tamtéž s. 7.

²¹⁶ Tamtéž s. 13.

²¹⁷ Tamtéž s. 6.

²¹⁸ Tamtéž s. 28.

²¹⁹ Tamtéž s. 27.

²²⁰ Tamtéž s. 28.

Ve slovech přejatých²²¹ se objevují anglicismy (*bengál*²²² – *bengal light* – bengálská světla, tj. ohňostroj, přeneseně nepořádek, zmatek; *centrleska*²²³ – *centerless* – bezhrotá bruska), germanismy (*fabrice*²²⁴ – *Fabrik* – továrna, *rajch*²²⁵ – *reich* – říše), italismus (*prima*²²⁶ – *prima sorte* – jednička), latinismus (*série*²²⁷ – *series* – řada). Z posledních dvou zmíněných skupin se slova dostala do našeho lexika přes němčinu. Rovněž je možné zmínit rusismus (*brigáda*²²⁸ – pracovní skupina), ovšem rusismus je to pouze významově a nikoli formou slova, která přišla z němčiny. Z ruského prostředí se ve hře také objevují dva kalky (*pětiletkou*²²⁹ – *пятилетка*, *úderka*²³⁰ – *удар*).

U slov citově zbarvených se setkáváme s vulgarismy (*sakra*, *sakramentský*) a dysfemismy (*dědků*²³¹, *sežrat*²³² – ... *mě sežrat můžou?* – zakusit negativní následky, *vohnípanej* – ospalý, *hrabeš*²³³ – ... *hrabeš s padesáti pouzdry* – pracovat pomalu, *bengál*, *zpátečník*²³⁴). Ze slangových výrazů jsou to hlavně názvy strojírenského nářadí či vybavení (*táhélko*²³⁵, *trn*²³⁶, *modrákách*²³⁷, *centrleska*).

Z uvedeného lexika vyplývá, že Jarka jako člen strany a zapálený socialista se snaží ve svých projevech plně využít mluvu, která reflektovala politickou situaci, a to vždy v kladném slova smyslu. Na rozdíl od starších dělníků není jeho řeč tak zasažena obecnou češtinou ani přehnanou expresivitou. Ve větší míře jsou u něj zastoupeny slova přejatá, a to z různých jazyků. Ve výběru výrazů nerozlišuje mezi muži a ženami, překvapivě ani mezi mladší a starší generací, ale na hrubosti, či naopak mírnosti výrazů se podílí to, jestli daná osoba chápe význam socialismu a práce jako smyslu lidského života.

²²¹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

²²² KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 6.

²²³ Tamtéž s. 10.

²²⁴ Tamtéž s. 4.

²²⁵ Tamtéž s. 9.

²²⁶ Tamtéž s. 29.

²²⁷ Tamtéž s. 10.

²²⁸ Tamtéž s. 34.

²²⁹ Tamtéž s. 27.

²³⁰ Tamtéž s. 28.

²³¹ Tamtéž s. 5.

²³² Tamtéž s. 6.

²³³ Tamtéž s. 10.

²³⁴ Tamtéž s. 7.

²³⁵ Tamtéž s. 5.

²³⁶ Tamtéž s. 42.

²³⁷ Tamtéž s. 9.

6.5 Tulach

Jedná se o vedlejší postavu nově příchozího dělníka původem z pohraničí ve věku Jarky. Postava se v průběhu hry nevyskytuje tak často, proto i počet lexémů je menší, a to 35. Z dialektologického hlediska se obecná čeština uplatňuje pouze ve svých hlavních znacích (*pořádněj*²³⁸ – pořádný, *mizernej*²³⁹ – mizerný, *bejt*²⁴⁰ – být, *vopravím*²⁴¹ – opravím, *voň*²⁴² – on, *moh*²⁴³ – mohl).

V kategorii komunistický slang Tulach používá kromě pojmenování osob (*soudružka důvěrnice*²⁴⁴) také pejorativních výrazů, aby demonstroval svou sympatii s režimem (*panský zvyky*²⁴⁵, *inteligent*²⁴⁶ – *měkkej háklivej inteligent*).

Ze slov cizího původu pronikly do lexika postavy nejvíce germanismy²⁴⁷ (*forotu*²⁴⁸ – *vorrat* – zásoba, *hergot*²⁴⁹ – *Herr Gott* – Pán Bůh, *šichta*²⁵⁰ – *die Schicht* – směna) a latinismy²⁵¹ (*deputátníku*²⁵² – *deputare* – zaměstnanec odměňovaný částečně výrobkem, *ilegálně*²⁵³ – *illegalis* – nezákonný, *adjunkti*²⁵⁴ – *adjunctus* – pomocný úředník). Dále anglicismus²⁵⁵ (*centrleska*²⁵⁶ – *centerless* – bezhrotá bruska) a kalk z ruštiny (*pětiletka*²⁵⁷ – *пятилетка*).

²³⁸ Tamtéž s. 14.

²³⁹ Tamtéž s. 14.

²⁴⁰ Tamtéž s. 28.

²⁴¹ Tamtéž s. 15.

²⁴² Tamtéž s. 28.

²⁴³ Tamtéž s. 15.

²⁴⁴ Tamtéž s. 35.

²⁴⁵ Tamtéž s. 34.

²⁴⁶ Tamtéž s. 34.

²⁴⁷ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

²⁴⁸ KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 27.

²⁴⁹ Tamtéž s. 34.

²⁵⁰ Tamtéž s. 36.

²⁵¹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

²⁵² KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 15.

²⁵³ Tamtéž s. 33.

²⁵⁴ Tamtéž s. 34.

²⁵⁵ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

²⁵⁶ KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 27.

²⁵⁷ Tamtéž s. 34.

Expresivnost se projevuje především v ironizování skutečnosti (*ingousti*²⁵⁸, *ve vatičce*²⁵⁹ - ...*poslali ve vatičce*..., *stařečkové*²⁶⁰, *donést putýnku páry*²⁶¹), dysfemizmů (*šlejškové*²⁶², *pacholek*²⁶³, *psina*²⁶⁴) a vulgarismus (*hergot*).

Tulach se svým lexikem neliší od svých stejně starých kolegů, dokonce není ani možné blíže určit z které části pohraničí přichází, ovšem je možné předpokládat, že se bude jednat o západ republiky vzhledem k použitým germanismům, latinismům a obecné češtině. S nadřizenými nejedná přímo, ale pokud o nich mluví využívá pohrdavá označení. U starších kolegů se jazyková situace mění v průběhu hry. Nejprve ze slušnosti odměřeně, ale jakmile zjistí, že si z něho starší kolegové střílí, jeho lexikum zhrubne.

6.6 Bohouš

V postavě Bohouše se již přesouvám k méně výrazným charakterům. Stejně jako Jarka pracuje na pozici brusiče a je i stejně starý.

Z hlediska vyjadřování u něj převažuje obecná čeština (*vod*²⁶⁵ – od, *voči*²⁶⁶ – oči, *ouřednickej*²⁶⁷ – úřednický, *ouvazek*²⁶⁸ – úvazek, *potrefenej*²⁶⁹ – potrefený, *čoveče*²⁷⁰ – člověče) s nespisovnými prvky (*abysme*²⁷¹ – abychom).

I přestože se postava neobjevuje na scéně tak často a sebrané lexikum čítá pouze 24 jednotek, projevila se zde tehdejší komunistická idea doby (*plánovat*²⁷², *důvěrník*²⁷³, *úkolový čas*²⁷⁴).

²⁵⁸ Tamtéž s. 34.

²⁵⁹ Tamtéž s. 35.

²⁶⁰ Tamtéž s. 41.

²⁶¹ Tamtéž s. 14.

²⁶² Tamtéž s. 28.

²⁶³ Tamtéž s. 29.

²⁶⁴ Tamtéž s. 33.

²⁶⁵ Tamtéž s. 42.

²⁶⁶ Tamtéž s. 9.

²⁶⁷ Tamtéž s. 9.

²⁶⁸ Tamtéž s. 29.

²⁶⁹ Tamtéž s. 12.

²⁷⁰ Tamtéž s. 10.

²⁷¹ Tamtéž s. 10.

²⁷² Tamtéž s. 10.

²⁷³ Tamtéž s. 12.

²⁷⁴ Tamtéž s. 19.

Slova přejatá se nevyskytují příliš často (*fundament*²⁷⁵ – *das Fundament* – základ, do češtiny se dostalo přes němčinu z latiny, germanismus *kvalt*²⁷⁶ – *Gewalt* – násilí, moc, anglicismus *centrleska*²⁷⁷ – *centerless* – bezhrotá bruska).

Z dalších výrazů jsou v textu použity vulgarismy (*sakra*²⁷⁸, *ježišmarja*²⁷⁹), slova hanlivá (*potrefenej*²⁸⁰ – zde jako zpodstatnělé přídavné jméno) a ironizace (*ouřednickej límeček*²⁸¹).

Slang je zde užit výlučně z pracovního prostředí, tudíž je možné jej kategorizovat jako profesní mluvu (*série*²⁸², *přípravek*²⁸³, *zetčasů*²⁸⁴, *centrleska*²⁸⁵, *flinkárna*²⁸⁶, *zmenteků*²⁸⁷, *třepnou*²⁸⁸, *čvanhání*²⁸⁹).

Postava Bohouše silně odráží jazyk typického dělníka té doby, který není nijak zvláště zasvěcen do politické a společenské situace. Jeho lexikum není ovlivněno věkem, ale právě prostředím továrny a je tedy velmi podobné jako lexikum starších kolegů.

6.7 Lojza

Lojza pracuje v závodě na pozici revolveráře a vyjadřuje protipól Jarky. Jde o mladého muže, věku přes dvacet pět let, který chová laxní vztah ke komunistickému zřízení a nemá zájem se podílet na zlepšení práce v revolverárně. Také je příčinou krize v brusírně, kdy neobratným zacházením pokazí nově došlou centrlesku.

²⁷⁵ Tamtéž s. 10.

²⁷⁶ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015. KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCL_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 43.

²⁷⁷ Tamtéž s. 10.

²⁷⁸ Tamtéž s. 52.

²⁷⁹ Tamtéž s. 43.

²⁸⁰ Tamtéž s. 12.

²⁸¹ Tamtéž s. 9.

²⁸² Tamtéž s. 10.

²⁸³ Tamtéž s. 43.

²⁸⁴ Tamtéž s. 12.

²⁸⁵ Tamtéž s. 10.

²⁸⁶ Tamtéž s. 12.

²⁸⁷ Tamtéž s. 12.

²⁸⁸ Tamtéž s. 43.

²⁸⁹ Tamtéž s. 19.

Opět se jedná o postavu, která je v projevu méně aktivní, proto lexikum čítá pouze 23 jevů. Postava se z hlediska dialektologie vyjadřuje spíše obecnou češtinou (*dvt*²⁹⁰ – vždyť, *těžkej*²⁹¹ – těžký, *vomyl*²⁹² – omyl, *kecaj*²⁹³ – kecají), která tíhne k expresivnosti.

Komunistický slang je zde zastoupen slovy (*soudruhu*²⁹⁴, *údernice*²⁹⁵), slovním spojením (*Copak v Rusku...*²⁹⁶) a zároveň využitím zkratky v projevu (ČKD²⁹⁷ – Českomoravská Kolben Daněk). Rovněž se u slov přejatých objevují právě rusismy (*absenčik*²⁹⁸, *údernice*) a kalk (*pětiletka*²⁹⁹ – *пятилетка*) z tohoto prostředí.

Jak již bylo výše zmíněno postava tíhne k expresivnosti v řeči, přičemž využívá vulgarismů (*holoto chudá*³⁰⁰, *šlejško*³⁰¹, *pasáci*³⁰²), dysfemismů (*pelechu*³⁰³, *horák*³⁰⁴ – *Di ty, horáku* – obyvatel hor³⁰⁵ – nejspíše pejorativní odkaz na původ Tulacha) a deminutiv (*tabáček*³⁰⁶ – *dám si tabáček* – jít si odpočinout/zakouřit). S tímto souvisí i slangové výrazy (*máknout*³⁰⁷, *zetčasy*³⁰⁸ – ztrátové časy, *dekle*³⁰⁹ – výpověď, *šest papírů*³¹⁰ – šest tisíc korun, *šestnáckama*³¹¹ – šestnáctihodinová pracovní směna).

Lojzovo lexikum je velmi podobné lexiku Bohouše. Lojza na rozdíl od Bohouše má výrazy velmi citově zbarvené, a to jak v mluvě s kolegy bez rozdílu věku, tak s nadřízenými. Ironicky přistupuje i k ženám a veškeré výrazy, které mají spojitost

²⁹⁰ Tamtéž s. 12.

²⁹¹ Tamtéž s. 12.

²⁹² Tamtéž s. 12.

²⁹³ Tamtéž s. 19.

²⁹⁴ Tamtéž s. 21.

²⁹⁵ Tamtéž s. 28.

²⁹⁶ Tamtéž s. 31.

²⁹⁷ Tamtéž s. 21.

²⁹⁸ Tamtéž s. 12.

²⁹⁹ Tamtéž s. 12.

³⁰⁰ Tamtéž s. 12.

³⁰¹ Tamtéž s. 28.

³⁰² Tamtéž s. 30.

³⁰³ Tamtéž s. 12.

³⁰⁴ Tamtéž s. 28.

³⁰⁵ HAVRÁNEK, Bohuslav. Horák. Online. Slovník spisovného jazyka českého. 2011. Dostupné z: https://sjc.ujc.cas.cz/search.php?hledaj=Hledat&heslo=hor%C3%A1k&sti=EMPTY&where=hesla&hsu_bstr=no. [cit. 2024-04-22].

³⁰⁶ KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31] s. 30.

³⁰⁷ Tamtéž s. 30.

³⁰⁸ Tamtéž s. 21.

³⁰⁹ Tamtéž s. 21.

³¹⁰ Tamtéž s. 21.

³¹¹ Tamtéž s. 28.

s komunistickým režimem, jsou ve hře použity jako negativní narážky na osobu či danou situaci.

6.8 Zákora

Jedná se o spolupracovníka Lojzy, který je však velmi přičinlivý a aktivní. Ve hře má pouze několik replik, v nichž je možno zachytit obecnou češtinu (*dovopravdy*³¹² – doopravdy, *přej*³¹³ – prý), komunistický slang (*soudruzi*³¹⁴), galicismus (*malér*³¹⁵ – *malheur* – neštěstí), hovorový výraz (*píchnete*³¹⁶ – pomoci) či slang³¹⁷ (*šestnáctky*³¹⁸ – šestnáctihodinová pracovní směna).

Vzhledem k nízkému výskytu osoby ve hře by byly závěry nad lexikem diskutabilní. Je však možné předpokládat, že projev postavy byl stylizován na základě věku nikoli pracovního prostředí. Vycházím tady z celkového kontextu díla a ze situací, ve kterých se postava nachází, například když Zákora jako první nabídne pomoc při poruše centrlisky.

6.9 Dvořák

Nyní bych ráda představila kategorii postav, které jsou aktivními členy Komunistické strany Československa. Mezi ně patří Dvořák, který zastává funkci předsedy KSČ.

Vyjadřování Dvořáka se zakládá na spisovném jazyku s prvkem obecné češtiny (*hodnej*³¹⁹ – hodný) a množstvím komunistického slangu (*soudruzi*³²⁰, *důvěrník odborovky*³²¹, *poukaz na modráky*³²², *funkcionář*³²³, *výrobní plán*³²⁴, *uvědomělého*³²⁵, *dílovedoucí*³²⁶,

³¹² Tamtéž s. 29.

³¹³ Tamtéž s. 41.

³¹⁴ Tamtéž s. 41.

³¹⁵ Tamtéž s. 41.

³¹⁶ Tamtéž s. 29.

³¹⁷ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

³¹⁸ KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 7.

³¹⁹ KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 25.

³²⁰ Tamtéž s. 12.

³²¹ Tamtéž s. 17.

³²² Tamtéž s. 17.

³²³ Tamtéž s. 17.

³²⁴ Tamtéž s. 17.

³²⁵ Tamtéž s. 17.

³²⁶ Tamtéž s. 18.

*bolševickou*³²⁷, *předseda organizace strany*³²⁸, *odborář*³²⁹, *bolševik*³³⁰, *závodní odborová skupina*³³¹, *socialistická soutěž*³³²).

Slovní zásoba obsahuje minimum přejímek, ovšem vyskytuje se zde germanismus (*prizma*³³³ – *prisma* – hranol/z hlediska) a rusismus (*bolševik* – *большевик*).

Ačkoliv je mluva postavy spisovná, obsahuje množství expresiv vulgárního charakteru (... *táhne k čertu*...³³⁴, *Mazat s flákačem*...³³⁵, *setsakramentsky*³³⁶, *chcípavá kobyla*³³⁷, *hádavá baba*³³⁸).

Slangismy, které se v textu vyskytují mají charakter profesní mluvy (*modráky*³³⁹ – modré pracovní kalhoty – montérky, *odborovky*³⁴⁰ – odborová skupina, *šestnáctek*³⁴¹ – šestnáctihodinová směna, *oddělat*³⁴² – usmrtit – zde mírněji zbavit funkce). Rovněž je využito zkratky (ČSD³⁴³ – Československé státní dráhy).

Postava Dvořáka dokládá svým projevem náklonnost ke komunistické straně. V jeho lexiku je obsaženo více komunistického slangu než u jiných postav. Navzdory spisovné mluvě je však projev velmi citově zabarven a nejsou v něm opomenuty termíny z dělnického prostředí, což dodává postavě dojem zemitosti. V kontaktu se svými podřízenými je použito lexika z oblasti slangu a expresivity a u žen se jedná výhradně o spisovný jazyk a komunistický slang.

³²⁷ Tamtéž s. 24.

³²⁸ Tamtéž s. 22.

³²⁹ Tamtéž s. 24.

³³⁰ Tamtéž s. 24.

³³¹ Tamtéž s. 25.

³³² Tamtéž s. 30.

³³³ Tamtéž s. 24.

³³⁴ Tamtéž s. 22.

³³⁵ Tamtéž s. 22.

³³⁶ Tamtéž s. 23.

³³⁷ Tamtéž s. 25.

³³⁸ Tamtéž s. 24.

³³⁹ Tamtéž s. 17.

³⁴⁰ Tamtéž s. 26.

³⁴¹ Tamtéž s. 41.

³⁴² Tamtéž s. 24.

³⁴³ Tamtéž s. 23.

6.10 Klepáč

Klepáčova role spočívá v dohledu nad spolupracovníky, zvláště co se týká otázky vztahů mezi kolegy a dodržování pracovních povinností. Tuto funkci však zastává s nevolí a nedbale, což vede k jeho odvolání.

Klepáč znázorňuje postavu, o které každý mluví, ale samotná nemá mnoho prostoru k projevu. V jeho projevu je rovnou měrou zastoupena obecná čeština (*votíral*³⁴⁴ – otíral, *bejt*³⁴⁵ – být, *eště*³⁴⁶ – ještě, *ňák*³⁴⁷ – nějak), komunistický slang (*poukaz*³⁴⁸ – výdejní lístek zde na kalhoty, *soudruh*³⁴⁹, *dílovedoucí*³⁵⁰, *nečlen*³⁵¹ – člověk mimo komunistickou stranu) a vulgarismy (*hergot*³⁵², *Jdi do prčic*³⁵³, *Nažer se*³⁵⁴.) či expresiva typu *fajnovkové*³⁵⁵, *ženská*³⁵⁶.

Slang je orientovaný k profesy Klepáče (*modráky*³⁵⁷ – modré pracovní kalhoty – montérky) s argotickým lexémem (*oddělat*³⁵⁸ – vyhodit z práce).

Dle charakterizace lexikem lze postavu Klepáče zařadit mezi běžné dělníky, kteří nemají přímý vztah ke komunistickému zřízení. Se svými kolegy i nadřízenými jedná Klepáč na vulgární a silně emotivní rovině, což vyplývá z napjaté situace na pracovišti. Ze stejného důvodu se chová hrubě i k ženám.

6.11 Sektorář

Vedoucí úseku, jehož identita není blíže určena. Základním rysem postavy je vykání všem bez rozdílu postavení či pohlaví. V projevu se mísí spisovná čeština s českým nářečím (*inžinýr*³⁵⁹ – inženýr, *chtěť*³⁶⁰ – chtít) a přejatými slovy z angličtiny (*centrles*³⁶¹ – bezhrotá

³⁴⁴ Tamtéž s. 23.

³⁴⁵ Tamtéž s. 21.

³⁴⁶ Tamtéž s. 22.

³⁴⁷ Tamtéž s. 22.

³⁴⁸ Tamtéž s. 17.

³⁴⁹ Tamtéž s. 18.

³⁵⁰ Tamtéž s. 21.

³⁵¹ Tamtéž s. 21.

³⁵² Tamtéž s. 17.

³⁵³ Tamtéž s. 17.

³⁵⁴ Tamtéž s. 17.

³⁵⁵ Tamtéž s. 17.

³⁵⁶ Tamtéž s. 17.

³⁵⁷ Tamtéž s. 24.

³⁵⁸ Tamtéž s. 25.

³⁵⁹ Tamtéž s. 20.

³⁶⁰ Tamtéž s. 20.

³⁶¹ Tamtéž s. 23.

bruska), němčiny (*diesláky*³⁶² – dieselové motory). Kromě přejímky z angličtiny (*centerles*) využívá sektorář i kalku (*bezhrotá bruska*³⁶³).

Jako aktivní člen strany využívá její terminologii (*kapitalistům*³⁶⁴, *politické neuvědomění*³⁶⁵, *soudružko*³⁶⁶, *Čest práci*³⁶⁷). Mimo pozdravu (*Čest práci*) je využito hornického (*Zdar bůh*³⁶⁸).

Relativně spisovný projev ani příliš nenaruší citově zabarvená slova v podobě vulgarismu (*mordyje*³⁶⁹, *sakra*³⁷⁰) a dysfemismů (*zacpeme jim huby*³⁷¹, *žrout na sérii*³⁷²).

Slangové výrazy opět spadají spíše do profesní mluvy (*diesláky*³⁷³ – dieselové motory, *centerles*³⁷⁴ – bezhrotá bruska, *magnetkách*³⁷⁵ – úsek magnetářů, *zetčasy*³⁷⁶ – ztrátové časy, *nenabíhá*³⁷⁷ – nelze zapnout).

Jak již bylo výše zmíněno, sektorářova mluva vyniká nad ostatními svou spisovností a slušností vystupování. Pokud jedná s řadovými dělníky, tedy svými podřízenými přejímá jejich slangové vyjadřování, což však působí velmi uměle a kontrastně vůči spisovné češtině.

6.12 Mareš

Poslední vedlejší mužskou postavou a zároveň představitelem funkce, která je vázaná na členství ve straně, je dílovedoucí Mareš. Tak jako v předchozích případech i zde jsou lexémy z obecné češtiny (*dobrý ráno*³⁷⁸ – dobré ráno, *drahej*³⁷⁹ – drahý, *řek*³⁸⁰ – řekl).

³⁶² Tamtéž s. 23.

³⁶³ Tamtéž s. 19.

³⁶⁴ Tamtéž s. 20.

³⁶⁵ Tamtéž s. 20.

³⁶⁶ Tamtéž s. 20.

³⁶⁷ Tamtéž s. 20.

³⁶⁸ Tamtéž s. 20.

³⁶⁹ Tamtéž s. 17.

³⁷⁰ Tamtéž s. 40.

³⁷¹ Tamtéž s. 20.

³⁷² Tamtéž s. 20.

³⁷³ Tamtéž s. 23.

³⁷⁴ Tamtéž s. 23.

³⁷⁵ Tamtéž s. 20.

³⁷⁶ Tamtéž s. 33.

³⁷⁷ Tamtéž s. 24.

³⁷⁸ Tamtéž s. 11.

³⁷⁹ Tamtéž s. 21.

³⁸⁰ Tamtéž s. 45.

V kategorii komunistický slang jsou pouze výrazy, které pojmenovávají funkce a osoby (*soudruhu*³⁸¹, *divěrník*³⁸², *odborářský funkcionář*³⁸³). Ani přejatá slova nejsou v textu zvláště zastoupena. Je zde pouze germanismus (*pašalisovat*³⁸⁴ – pauschalisieren), který má původ v latině³⁸⁵. Název funkce *dílovedoucí* by mohl být pokládán za rusismus, a to z důvodu slovtvorného, kdy je využit postup skládání stejně jako u slov ruského původu, ale pravděpodobněji jde o kalk z němčiny (Werkmeister).

U promluv, které jsou citově zabarvené jsem našla vulgarismus (*sakramentsky*³⁸⁶, *kluku pitomá*³⁸⁷), dysfemismy (*flink*³⁸⁸, *pazoury*³⁸⁹) a dokonce historismus (*šestáky*³⁹⁰). Slang obsahuje takové výrazy jako (*rachota*³⁹¹ – práce, *vraďte do rozhlasu*³⁹² – dejte do rozhlasu, *sundáte časy*³⁹³ – zkrátíte čas výroby, *za desítku partyzánek*³⁹⁴ – udělat něco za deset cigaret Partyzána).

Dílovedoucí Mareš drží své projevy v mezích spisovné češtiny s občasnými nářečními prvky. Ke změně v jeho projevu dochází pouze ve chvíli rozzuření nad nedbalostí jednoho z dělníků. Se všemi svými podřízenými jedná slušně, ale jejich mluvu nenapodobuje.

6.13 Karhanová

Všechny ženské postavy v díle vystupují ve vedlejších rolích, ačkoliv některé se na průběhu děje podílejí stejnou měrou jako postavy mužské. Karhanová je však jediná z žen, které v továrně nepracují, a je s ní spojena pouze přes diskuze svého manžela a syna, proto se jí nedostává ve hře tolik prostoru.

³⁸¹ Tamtéž s. 21.

³⁸² Tamtéž s. 21.

³⁸³ Tamtéž s. 25.

³⁸⁴ Tamtéž s. 23.

³⁸⁵ REJZEK, Jiří. Český etymologický slovník. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

³⁸⁶ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 45.

³⁸⁷ Tamtéž s. 38.

³⁸⁸ Tamtéž s. 21.

³⁸⁹ Tamtéž s. 38.

³⁹⁰ Tamtéž s. 22.

³⁹¹ Tamtéž s. 41.

³⁹² Tamtéž s. 38.

³⁹³ Tamtéž s. 38.

³⁹⁴ Tamtéž s. 21.

Obecná čeština se objevuje u pronomín a verb (*voň*³⁹⁵ – on, *takovýhle*³⁹⁶ – takovéhle, *svý*³⁹⁷ – své, *bejt*³⁹⁸ – být). Řadí se k minoritě postav, u kterých se projevovalo též jiné nářečí konkrétně z oblasti Chodska a Nového Města nad Metují (*cmundím*³⁹⁹ – vařit). Odraz komunistického slangu je pouze v termínu (*výrobní výbor*⁴⁰⁰). Přejatá slova⁴⁰¹ jsou pak z němčiny (*šlejfír*⁴⁰² – *der Schleifer* – brusič, *fabrika*⁴⁰³ – *die Fabrik* – továrna).

Veškeré výstupy Karhanové jsou podepřeny expresivitou jejich promluv, což je viditelné v dysfemismech (*hubu*⁴⁰⁴, *žereš*⁴⁰⁵ – *žereš fabriku*, *paličoun*⁴⁰⁶), ironizaci (*milostpánem*⁴⁰⁷) a ironických hypokoristikách (*synáček*⁴⁰⁸).

Karhanová přejímá větší část lexika od svého manžela a syna. Její vlastní slovní zásoba se zaobírá pouze expresivou a celkový projev je vystavěn na obecné češtině. Z ukázky nářečí nelze posoudit, ze které části Čech Karhanová pochází, ale nejspíše se bude jednat o příhraniční region. Manžel a syn k ní přistupují jako k za dobou zaostalé a ani ona nevidí důvod, proč se o věci zajímat.

6.14 Slavíková

Slavíková je dělnice, u níž není upřesněn věk ani zařazení do sektoru. Zasazuje se o odvolání Klepáče z místa důvěrníka ZOS a revolverářského sektoru.

³⁹⁵ Tamtéž s. 47.

³⁹⁶ Tamtéž s. 5.

³⁹⁷ Tamtéž s. 8.

³⁹⁸ Tamtéž s. 47.

³⁹⁹ Tamtéž s. 5.

⁴⁰⁰ Tamtéž s. 5.

⁴⁰¹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015.

⁴⁰² KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 5.

⁴⁰³ Tamtéž s. 5.

⁴⁰⁴ Tamtéž s. 4.

⁴⁰⁵ Tamtéž s. 4.

⁴⁰⁶ Tamtéž s. 4.

⁴⁰⁷ Tamtéž s. 4.

⁴⁰⁸ Tamtéž s. 4.

Lexikum postavy se skládá z obecné češtiny (*svý*⁴⁰⁹ – své, *voni*⁴¹⁰ – oni, *inžinýr*⁴¹¹ – inženýr, *báječnej*⁴¹² – báječný), komunistického slangu (*sektorář*⁴¹³ – vedoucí úseku, *dilovedoucí*⁴¹⁴ – vedoucí dílen, *soudruh*⁴¹⁵, *kapitalistický fabriky*⁴¹⁶, *sesterský závod*⁴¹⁷ – spolupracující firma, *odborář*⁴¹⁸ – pracující v odborech) a expresiv (*hamouny*⁴¹⁹, ...*ženská nejednou ženská*...⁴²⁰)

Třebaže se více než polovina jejího projevu odehrává na schůzi s vedením podniku, je tato promluva zatížena obecnou češtinou a citovými projevy. Muži se k ní chovají nevraživě, což právě vede k expresivnosti. Slavíková svůj projev nijak nemění mluví-li se ženami či nadřízenými, veškeré její citově nezabarvené lexikum je použito plošně na všechny přítomné, čemuž odpovídá využití komunistického slangu, který zobecňuje její promluvu.

6.15 Božka

Božka pracuje jako magnetářka a náleží k mladšímu osazenstvu továrny. Společně s Jarkou a ostatními spolupracovnicemi se zapojuje do soutěže proti revolverářům.

Ve vyjadřování postavy byla použita obecná čeština (*stejskalo*⁴²¹ – stýskalo, *jakej*⁴²² – jaký, *vyučenej*⁴²³ – vyučený, *ouřadu*⁴²⁴ – úřada). Z hlediska využití komunistické terminologie jsou zde pouze dva příklady (*soudruhu*⁴²⁵, *sektorář*⁴²⁶) a s nimi blíže

⁴⁰⁹ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 24.

⁴¹⁰ Tamtéž s. 44.

⁴¹¹ Tamtéž s. 35.

⁴¹² Tamtéž s. 35.

⁴¹³ Tamtéž s. 23.

⁴¹⁴ Tamtéž s. 24.

⁴¹⁵ Tamtéž s. 23.

⁴¹⁶ Tamtéž s. 24.

⁴¹⁷ Tamtéž s. 25.

⁴¹⁸ Tamtéž s. 25.

⁴¹⁹ Tamtéž s. 35.

⁴²⁰ Tamtéž s. 23.

⁴²¹ Tamtéž s. 27.

⁴²² Tamtéž s. 42.

⁴²³ Tamtéž s. 28.

⁴²⁴ Tamtéž s. 33.

⁴²⁵ Tamtéž s. 46.

⁴²⁶ Tamtéž s. 10.

související kalk (*pětiletka*⁴²⁷ – *пятилетка*) a rusismus⁴²⁸ (*stachanovec*⁴²⁹ – pracovník dosahující vysokých výkonů po vzoru sovětského dělníka Alexeje Grigorjeviče Stachanova).

Expresiva se u Božky objevují pouze v dysfemizmech (*nešiko*⁴³⁰, *ingoustovi*⁴³¹). Slang je až na jednu výjimku spojen s profesní mluvou (*centrlesku*⁴³², *šestnáctky*⁴³³, *beran*⁴³⁴, *buchar*⁴³⁵, *zápustky*⁴³⁶, *holandřana*⁴³⁷ – *Holandřana toho zatancovat umíš...*).

Postava Božky symbolizuje mladou sílu socialistické společnosti, která má však i úctu ke starším kolegům, což je vidět i na proměně lexika, pokud mluví s Karhanem, kde využívá vykání, komunistických termínů. Se svými vrstevníky se baví obecnou češtinou a slangovou mluvou.

6.16 Míla

Míla je dělnice, která se zapojí do soutěže proti revolverářům.

Ve hře má krátké repliky, která obsahují jevy z obecné češtiny (*vejповěď*⁴³⁸ – výpověď, *kancelářskej*⁴³⁹ – kancelářský, *ses*⁴⁴⁰ – jsi, *pudeš*⁴⁴¹ – půjdeš, *kdyžs*⁴⁴² – když si), rusismy⁴⁴³ (*komsomolky*⁴⁴⁴ – členky sovětské mládežnické organizace, *stachanovci*⁴⁴⁵ – pracovník dosahující vysokých výkonů po vzoru sovětského dělníka Alexeje Grigorjeviče

⁴²⁷ Tamtéž s. 9.

⁴²⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav (ed.). *Slovník spisovného jazyka českého*. 2., nezměněné vyd. Praha: Academia, 1989.

⁴²⁹ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 34.

⁴³⁰ Tamtéž s. 9.

⁴³¹ Tamtéž s. 9.

⁴³² Tamtéž s. 34.

⁴³³ Tamtéž s. 34.

⁴³⁴ Tamtéž s. 39.

⁴³⁵ Tamtéž s. 42.

⁴³⁶ Tamtéž s. 52.

⁴³⁷ Tamtéž s. 35.

⁴³⁸ KÁŇA, Vašek. Parta brusiče Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31]. s. 9.

⁴³⁹ Tamtéž s. 28.

⁴⁴⁰ Tamtéž s. 28.

⁴⁴¹ Tamtéž s. 28.

⁴⁴² Tamtéž s. 27.

⁴⁴³ HAVRÁNEK, Bohuslav (ed.). *Slovník spisovného jazyka českého*. 2., nezměněné vyd. Praha: Academia, 1989.

⁴⁴⁴ Tamtéž s. 28.

⁴⁴⁵ Tamtéž s. 29.

Stachanova), kalk (*pětiletka*⁴⁴⁶ – *пятилетка*), vulgarismus (*hergot*⁴⁴⁷), dysfemismus (*popleta*⁴⁴⁸, *potápka*⁴⁴⁹) a slang (*centrleska*⁴⁵⁰, *zmetky*⁴⁵¹ – nevydařené kusy, *šestnáctky*⁴⁵², *bašta*⁴⁵³ – skvělá věc).

Z důvodu velmi krátkých replik je složité objektivně posoudit postavu na základě projevu. Ve většině případů používá spisovnou češtinu, pouze ojediněle se zde objevuje čeština obecná. Jako jediná z žen využívá sovětských reálií, snad aby ukázala svou vědomostní a politickou převahu nad muži.

6.17 Vlasta

Posledních z ženských postav je revolverářka Vlasta, která stejně jako její kolegyně pracuje na revolverárně přesčas, aby zajistila zvýšení produkce závodu a zároveň se postavila proti mužům-kolegům, kteří jsou zahálčiví.

Vlasta má ve hře pouze několik replik, ze kterých jsem získala 8 jevů, a to z obecné češtiny (*platnej*⁴⁵⁴ – platný), komunistického slangu (*brigádu*⁴⁵⁵, *soudruzi*⁴⁵⁶), kalk (*pětiletka*⁴⁵⁷ – *пятилетка*), dysfemismus (*dědek*⁴⁵⁸, *bramborové*⁴⁵⁹) a případy slangu (*zmetky*⁴⁶⁰ – nevydařené kusy, *Kdy máte pohřeb?*⁴⁶¹ – Kdy budete poraženi?).

Stejně jako v případě Zákory, by i zde závěry nad mluvou osoby byly diskutabilní a získané příklady budou zahrnuty do závěrečného hodnocení lexika hry.

7 Závěr

Z uvedených výsledků vyplývá následující: hra se z největší pravděpodobností odehrává na západě Čech, což dokládám interdialektem obecná čeština, který zaujímá téměř pětinu ze sebraného lexika, a zejména pak nepřítomností jazykových signálů, které by ukazovaly

⁴⁴⁶ Tamtéž s. 10.

⁴⁴⁷ Tamtéž s. 9.

⁴⁴⁸ Tamtéž s. 9.

⁴⁴⁹ Tamtéž s. 46.

⁴⁵⁰ Tamtéž s. 36.

⁴⁵¹ Tamtéž s. 37.

⁴⁵² Tamtéž s. 45.

⁴⁵³ Tamtéž s. 9.

⁴⁵⁴ Tamtéž s. 12.

⁴⁵⁵ Tamtéž s. 27.

⁴⁵⁶ Tamtéž s. 29.

⁴⁵⁷ Tamtéž s.12.

⁴⁵⁸ Tamtéž s.13.

⁴⁵⁹ Tamtéž s. 44.

⁴⁶⁰ Tamtéž s.27.

⁴⁶¹ Tamtéž s. 46.

na větší geografickou blízkost k Moravě. Toto své tvrzení, tj. západočeskou stylizaci textu, dokládám i zvýšeným počtem germanismů mezi přejatými slovy, i když je samozřejmě otázkou, zda po kompletní výměně obyvatelstva po roce 1945 můžeme v západních Čechách počítat s intenzivnějším česko-německým jazykovým kontaktem. Velmi zřídka se v textu objevila slova, která by dialektologickým zařazením mohla být zařazena jinam než do oblasti Čech.

Pro představu diváka o poměrech pracující třídy dokresluje autor situace použitím expresiv, jež mají být charakteristikou „prostých a přímých“ zástupců lidu. Expresiva se v mém reprezentativním vzorku objevila celkem 125×, čímž se stala nejpoužívanější (nejvytíženější) kategorií. Všechna expresiva spadají do části lexika s negativním stylistickým zabarvením. Ačkoliv se jedná o uvěřitelnou stylizaci továrního prostředí, je dle mého názoru negativní lexikum komplikací pro určení kladných a záporných postav, které byly ve výrobním dramatu jasně odlišeny. Zde se nemůžeme spoléhat pouze na lexikum, ale i na názory postavy.

Mým hlavním cílem však bylo sledovat rusismy a kalky z ruštiny a ověřit tak hypotézu o dramatu jako nástroji k výuce obecně. Mohu potvrdit, že se rusismy ve hře opravdu vyskytují v podobě čtyř různých lexémů, které popisují sovětské reálie (*absenčík, bolševik, stachanovec, komsomolka*). Kalky se zde vyskytují rovněž v podobě názvů reálií (*pětiletka, úderka*). Ačkoliv hra disponuje těmito lexémy, nefungují zde jako nástroje výuky či osvěty, jelikož diváci nedostanou od postav vysvětlení, o co se jedná. Divák tak musí znát tyto reálie předem. Lexémy tak mohou sloužit pouze k tomu, aby se dostaly z periferie slovní zásoby k jádru. Lexikum tedy nemá jako hlavní cíl vyučovat, ale vykreslovat dobu a prostředí.

Stejnou funkci zde zaujímá i sociolekt, ovšem nejedná se zde o jeho jedinou úlohu. Slangismy tzv. vyšší, které pojmenovávají a popisují stroje či jejich části, plní funkci informační až edukační. Divák je přesně seznámen s každou částí přístroje, a dokonce i s postupem výroby. V druhé části hry je nabádán k tomu, aby sám přemýšlel nad tím, jak je možné zefektivnit výrobu a za tímto účelem je mu poskytnut návod. Sociolekt má tedy podíl na pochopení pracovního procesu.

Jak poznamenávám výše, z přejatých slov dominují germanismy, popřípadě latinismy a galicismy, které se k nám dostaly z německy mluvícího prostředí. Jsou běžnou součástí

každodenní mluvy postav a působí přirozeným dojmem jako běžná součást slovní zásoby, nesou však příznak stylistický slangového vyjádření.

Druhý bod mého výzkumu se týkal postav a jejich zařazení dle funkce v kompozici díla. Zaměřila jsem se na to, zda lexikum postavy odpovídá roli, která jí byla v ději přidělena.

Mladému nadšenci odpovídá postava Jarky. Dominantní ukazatel je jeho chování, přičemž lexikum funkci postavy doplňuje a zvýrazňuje charakteristické rysy jako negativní chování vůči nepokrokovým pracovníkům, vymezování se proti historii, navrhování soutěže či zlepšováku atd.

Popisu starého zkušeného dělníka by odpovídaly hned dvě postavy Fikejse a Klepáče. Tyto postavy mají velmi podobné složení lexika, které se zakládá na hrubých a slangových výrazech. Důležitá pro mě byla proměna lexika po změně vnímání svého postavení. Fikejs nezažije společenský propad, ale pouze výběr mezi dvěma zápolícími generacemi, kde upřednostní své starší kolegy. Jeho lexikum tedy zůstává nadále expresivní, ovšem nebrání pokroku. U Klepáče dochází jak ke společenskému, tak k pracovnímu propadu a jeho lexikum ztrácí expresivnost, stává se neutrálním až submisivním.

Poněkud sporná se mi jeví role váhavého inteligenta, která, dle mého názoru, není ve hře zastoupena jako čistá typologie, a navíc většina lexika postav by se dala charakterizovat jako razantní a přímočará. Pokud snad někdo ve hře váhá, tak se nejedná o osobu zastupující inteligenci a naopak jedná-li se o postavy řídící se k manažerským pozicím (sektorář, Dvořák, Mareš) mají poměrně jasně vymezené slovní obraty.

Komickou figurkou nikoli zpátečníka, ale spíše nemotory je dělník Lojza. Jeho projev se však neodchyluje od mluvy ostatních dělníků. Jeho pomocí se do děje vnáší další oblíbený motiv v budovatelském dramatu, a to téma špiónů a špiónství. Zde se však jedná pouze o rychlou reakci na Lojzou způsobenou škodu a bylo tudíž nadbytečné se jí dále věnovat.

Postava tajemníka se ve hře nevyskytuje. Místo něj je zde zobrazena funkce předsedy KSČ. Jak již je zmíněno v analýze lexika autor v postavě Dvořáka představil charakter komunistického vedoucí. Plně využil komunistický styl vyjadřování, kdy byly jak reálie doby a osobité pojmenování reality, tak nespisovná čeština, která stála za úpadkem jazykové kultury.

Poslední postavou, respektive postavami jsou emancipované ženy. Všechny jsou dělnicemi. Emancipace žen byla jedním z důležitých témat v tehdejších hrách. Dle mého průzkumu má však emancipace osobitý ráz. Dělnice sice přebíraly práci za muže a tím přebíraly i profesní lexikum, ovšem vztah mužů k ženám se nijak nezměnil. Oba dva názory mají doklady v lexiku. Ženy-dělnice využívají stejných či obdobných slangových výrazů jako muži. Zároveň se seznamují i s novým lexikem, které přichází společně s novým strojem a novou prací. Muži svými výrazy a chováním ženy sráží. I přesto autor emancipaci žen neprovedl úplně. Zanechal ve hře postavu ženy v domácnosti (Karhanová), jejíž lexikum neodpovídalo ideálu tehdejší uvědomělé ženy, a i muži v rodině s ní jednali sprostě.

K dalšímu výzkumu bych navrhovala hlouběji zpracovat téma emancipace žen v budovatelských dramatech, s čímž souvisí téma proměna lexika ženy v době před r. 1948 po r. 1948. Rovněž jsem práci zpracovávala jako možný podklad pro jazykové srovnání s dalšími budovatelskými dramaty, čímž by bylo vytvořit korpus s lexikální tematikou budovatelského dramatu.

Anotace

Autor: Tereza Říhová

Katedra a fakulta: Filozofická fakulta, katedra bohemistiky

Název práce: Lexikum v divadelní hře Vaška Káni Parta brusiče Karhana

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Počet znaků: 86 340

Počet příloh: 17

Počet zdrojů: 34

Klíčová slova: budovatelské drama, Vašek Káňa, Parta brusiče Karhana, divadlo v období socialismu, divadlo E. F. Buriana, divadelní lexikum, budovatelská poetika

Vlastní anotace: Práce se zabývá otázkou lexika v budovatelské dramatice a její konkrétní podoby ve hře Vaška Káni *Parta brusiče Karhana*. Teoretická část se zaměřuje na vznik a vývoj budovatelské dramatiky společně s jazykovým vývojem v období před a po Vítězném únoru. Dále se práce věnuje profilu autora a jeho postavení v tehdejší dramatické tvorbě. Praktická část se soustředí na analýzu lexika postav, které ve hře vystupují, čímž se snaží podat charakteristiku postav z pohledu jazykového.

Resumé

Title: Lexicon of Vašek Káňa's theatre play Parta brusiče Karhana

Key words: socialist construction drama, Vašek Káňa, Karhan's Grinding Party, theatre in the period of socialism, E. F. Burian Theatre, theatre lexicon, socialist poetics

The bachelor thesis deals with socialist construction drama and its important artist Vašek Káňa. Building drama had its place in the Czech literary context and enjoyed great popularity until the 1950s. The plays were very audience-friendly and tried to be as close as possible to the audience through the language of the characters, settings and situations. Some of the plays took an educational stance, intended to make the audience aware of what the future could be if everyone pulled together and worked effectively. However, the object of my thesis is not simply to follow the ideological story line, but to attempt to describe the language used in the play.

In theoretical part I would like to introduce the genesis of the socialist construction drama and its leading creator, Vašek Káňa. I focus on the development of the lexicon in the period from the First Republic to the 1950s. This selected area represents the period in which Vašek Káňa matured artistically and created his most famous and most essential works for the socialist poetics. One of these works is the play Parta brusiče Karhana, which became a model for the creation of production drama. In the practical part I will focus on the lexical analysis of this play and use it to test the theoretical propositions within the poetics of production drama. The aim of this thesis is to introduce the reader to the linguistic aspect of production drama and to show how the author shapes his characters and their relationships through vocabulary and expressive devices. I will also try to clarify what lexicon influenced the Czech language of the time.

With this thesis I would like to approach the issue of the lexicon of the building drama and thus contribute to the research on the transformations of the Czech language under socialism.

Seznam literatury

BENEŠOVÁ, Zdena, ŠORMOVÁ, Eva (ed.). *Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů*. Praha: Divadelní ústav, 2000. ISBN 80-7008-107-4.

BLÁHA, Ondřej. ČEŠTINA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ | Nový encyklopedický slovník češtiny. Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. 2017 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/ČEŠTINA 1. POLOVINY 20. STOLETÍ](https://www.czechency.org/slovník/ČEŠTINA_1_POLOVINY_20_STOLETÍ).

BLÁHA, Ondřej. Čeština 2. poloviny 20. století. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová, eds. *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. URL: [https://www.czechency.org/slovník/ČEŠTINA 2. POLOVINY 20. STOLETÍ](https://www.czechency.org/slovník/ČEŠTINA_2_POLOVINY_20_STOLETÍ)

BLÁHA, Ondřej; DUDEK, Patrik; HEKLOVÁ, Kristina a HORÁČKOVÁ, Kateřina. *Lexikální rusismy v současné češtině*. Monografie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5074-2.

BLÁHA, Zdeněk: Vítězství nového dramatu. *Tvorba*. Roč. 18, 1949, č. 13, 30. 3., s. 306–307.

BOGOCZOVÁ, Irena et al. *Tváře češtiny*. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2000. ISBN 80-7042-566-0.

BRANDES, Detlef a KURAL, Václav. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Přeložil Petr DVOŘÁČEK. Praha: Prostor, 1999. ISBN 8072600176.

BUDÍNOVÁ, Hana. Život vtrhl na jeviště. *Kulturní politika*. 1949, roč. 4, č. 13, s. 1 a 3.

ČERNÝ, František. *Kapitoly z dějin českého divadla*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0782-2.

ČERNÝ, Jindřich. *Osudy českého divadla po druhé světové válce: divadlo a společnost 1945-1955*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1502-0.

ČJA. ČJA [online]. 2018 [cit. 2024-04-06]. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/>

DITTMANN, Robert, ULIČNÝ, Oldřich (ed.). *Studie k moderní mluvnici češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3549-7.

GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek a RUSÍNOVÁ, Zdenka (ed.). *Průruční mluvnice češtiny*. Vyd 2., opr. [sic?]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 9788071069805.

HÁJEK, Jiří. O nový divadelní realismus. *Divadelní zázpisník*. 1947, 2(8). s. 450–462.

HAVRÁNEK, Bohuslav. *Slovník spisovného jazyka českého*. Online. 2011. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>. [cit. 2024-04-22].

HAVRÁNEK, Bohuslav (ed.). *Slovník spisovného jazyka českého*. 2., nezměněné vyd. Praha: Academia, 1989.

HRADILOVÁ, Darina. *Proměny slova*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3489-6.

JANOŠEK, Pavel. *Studie o dramatu: Drama jako literární fakt ; Interní subjekt v dramatu ; Čapkova poetika dramatu a "nepovedené" konce jeho her ; Geneze norem (Poetika budovatelského dramatu)*. Jinočany: H&H, 1993. ISBN 8085778041.

JANOŠEK, Pavel a BROŽOVÁ, Věra (ed.). *Dějiny české literatury 1945-1989*. II, 1948-1958. Praha: Academia, 2007. ISBN 9788020015280.

JANOŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7.

JANOŠEK, Pavel a PEKÁREK, Hynek. *Dějiny české literatury 1945-1989*. I, 1945-1948. Praha: Academia, 2007. ISBN 9788020015273.

KÁŇA, Vašek. Parta brusice Karhana. Online. Praha: Umění lidu, b. r. Dostupné z: https://is.jamu.cz/el/difa/leto2016/DAALX05/um/DCD_LS_Povinna_cetba_hry_1_cast/Vasek_Kana_-_Parta_brusice_Karhana.pdf. [cit. 2024-03-31].

KLIMEŠ, Lumír. *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920-1996*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita. 47 s. ISBN 80-7043-217-9. 1997.

KOMÁREK, Miroslav, BLÁHA, Ondřej (ed.). *Dějiny českého jazyka*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-591-7.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Česká historie. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.

Lingea slovníky | Lingea [online]. [cit. 2024-04-11]. Dostupné z: <https://slovníky.lingea.cz/>

OUŘEDNÍK, Patrik. Šmírbuch jazyka českého: slovník nekonvenční češtiny 1945-1989. Čtvrté, doplněné vydání, ve Volvox Globator první. Praha: Volvox Globator, 2016. ISBN 80-7185-638-X.

PETRÁČKOVÁ, Věra a KRAUS, Jiří. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0497-1.

POPP, Ota: Spasibo, Váňa : Nová premiéra v D 49. Mladá fronta. Roč. 5, 1949, č. 113, 14. 5., s. 4.

REJZEK, Jiří. Český etymologický slovník. Třetí vydání (druhé přepracované a rozšířené vydání). Praha: Leda, 2015. ISBN 978-80-7335-393-3.

ŘASA, Jaroslav a GABRIEL, Vladimír. *Strojírenská technologie 3*. 2. vyd. Praha: Scientia, 2005. ISBN 80-7183-337-1.

SOBOTA, Emil, SCHIESZL, Josef (ed.). *Co to byl protektorát*. Praha: Kvasnička a Hampl, 1946.

Vašek Káňa. Slovník české literatury po roce 1945 [online]. 1995, 2021 [cit. 2023-12-30]. Dostupné z: <http://slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=450>.

VELČOVSKÝ, Václav. *Nesoužití: česko-německá jazyková politika 18.-20. století*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014. ISBN 978-80-7422-298-6.

Přílohy

Příloha č. 1: Lexikum Karhana

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
anglicismus	<i>centrlesku</i>	centerless/bezhrotá bruska		s.20
argot	<i>ouplavice</i>	koruna		s.37
archaismus	<i>plavajs</i>	obyčejná tužka s tuhou		s.5
eufemismus		pomlouvat	<i>Myli mu hlavu?</i>	s.7
expresivnost	<i>fušéra</i>	dělat něco neodborně		s.8
expresivnost	<i>haranta</i>			s.8
expresivnost	<i>hergot</i>			s.4
expresivnost	<i>chnět</i>			s.36
expresivnost	<i>inžinýrek</i>	inženýr		s.18
expresivnost	<i>lamentovat</i>	bědovat		s.4
expresivnost	<i>lifrovat</i>	dodávat		s.40
expresivnost	<i>makat</i>	pracovat		s.18
expresivnost	<i>mordyje</i>			s.7
expresivnost	<i>mrva</i>	hnůj		s.8
expresivnost	<i>neřáda</i>			s.18
expresivnost	<i>pacholek</i>			s.18
expresivnost	<i>pajšl</i>	žaludek		s.46
expresivnost	<i>potvoro</i>		<i>To nám chcípne pes</i>	s.7
expresivnost	<i>prachy</i>		<i>mašina za všechny prachy</i>	s.36
expresivnost	<i>psina</i>	zábava		s.18
expresivnost	<i>sakra</i>			s.20
expresivnost	<i>šropařina</i>			s.21
expresivnost	<i>v baráku</i>			s.7
expresivnost	<i>votravo</i>	otravo		s.7
expresivnost			<i>dej už pokoj</i>	s.4
expresivnost			<i>jdi pořád</i>	s.5
expresivnost			<i>Kdybys nemluvila</i>	s.5
expresivnost			<i>vlezte na záda</i>	s.5
expresivnost			<i>bačkoru platný</i>	s.18
galicismus	<i>inžinýrek</i>	ingenieur		s.18
galicismus	<i>kanafas</i>	canevas	<i>přes němčinu</i>	s.33
galicismus	<i>margarinem</i>	margarine		s.29
galicismus	<i>mordyje</i>	mort dieu /smrt bohu		s.7
germanismus	<i>diesláku</i>		<i>dieslový motor</i>	s. 40
germanismus	<i>fabriku</i>	Fabrik/továrna		s.5
germanismus	<i>fertyk</i>	fertig/hotovo		s.18
germanismus	<i>fušéra</i>	pfuschen		s.8
germanismus	<i>handlovat</i>	handel		s.53
germanismus	<i>hergot</i>			s.4
germanismus	<i>lifrovat</i>	liefern		s.40

germanismus	<i>nelauzruje</i>	reisen/lauzrovat		s.4
germanismus	<i>pajšl</i>	beuschel		s.46
germanismus	<i>plavajs</i>	plavajz/blei-olůvko		s.5
germanismus	<i>sektorář</i>	sektor		s.4
germanismus	<i>stelunkach</i>	šteluňk	<i>palebné nebo bojové postavení</i>	s.37
germanismus	<i>šichta</i>	schicht		s.29
germanismus	<i>šlejfir</i>	der Schleifer	<i>Má hubu jako šlejfir/brusič</i>	s.4
germanismus	<i>trumlfajer</i>	Trommelfeuer		s.37
germanismus	<i>urlaub</i>	dovolená		s.37
kalk	<i>pětiletkou</i>	пятилётка		s.5
kalk	<i>revolverárna</i>			s.20
komunistický slang	<i>pětiletkou</i>	пятилётка		s.5
komunistický slang	<i>soudruha</i>	označení komunistů		s.7
komunistický slang		komunistická strana	<i>vstoupit do strany</i>	s.5
komunistický slang			<i>zlepšovací návrh</i>	s.5
komunistický slang			<i>výrobní výbor</i>	s.7
latinismus	<i>lamentovat</i>	lamentari		s.4
latinismus	<i>urgencích</i>	urgere		s.32
lidový jazyk	<i>de</i>	jde	<i>de o práci</i>	s.5
obecná čeština	<i>zaseje</i>	zase		s.4
obecná čeština	<i>bystrej</i>			s.21
obecná čeština	<i>dobrý</i>		<i>dobrý odpoledne</i>	s.4
obecná čeština	<i>dobřes</i>			s.22
obecná čeština	<i>dovopravdy</i>			s.42
obecná čeština	<i>eště</i>	ještě		s.37
obecná čeština	<i>jakej</i>	jaký		s.6
obecná čeština	<i>jinej</i>	jiný		s.5
obecná čeština	<i>jinýho</i>	jiného	<i>To je něco jinýho</i>	s.5
obecná čeština	<i>každej</i>	každý		s.19
obecná čeština	<i>kdybysme</i>	kdybychom		s.30
obecná čeština	<i>mladej</i>	mladý		s.6
obecná čeština	<i>mlejnek</i>	mlýnek		s.8
obecná čeština	<i>mýho</i>	mého		s.13
obecná čeština	<i>ňáký</i>	nějaký		s.4
obecná čeština	<i>nejni</i>	není		s.18
obecná čeština	<i>nepřežijou</i>			s.45
obecná čeština	<i>plnoletej</i>	plnoletý		s.6
obecná čeština	<i>svatej</i>	svatý		s.18
obecná čeština	<i>svý</i>	své		s.8
obecná čeština	<i>svýho</i>	svého		s.8
obecná čeština	<i>takovej</i>	takový		s.6
obecná čeština	<i>tejdny</i>			s.39

obecná čeština	<i>úkolový</i>	úkolové		s.8
obecná čeština	<i>ulejt</i>	ulít		s.18
obecná čeština	<i>vejkladů</i>			s.20
obecná čeština	<i>vo</i>	o		s.8
obecná čeština	<i>vodpravíme</i>	odpravíme		s.20
obecná čeština	<i>vochrápaný</i>			s.33
obecná čeština	<i>voň</i>	on		s.18
obecná čeština	<i>otravo</i>	otravo		s.7
obecná čeština	<i>všetečnej</i>			s. 39
obecná čeština	<i>ženský</i>	ženské	<i>ženský řeč</i>	s.6
obecná čeština	<i>řek</i>			s.8
personifikace			<i>mašina vyprávěla</i>	s.18
slang	<i>centrlesku</i>	centerless/bezhrotá bruska		s.20
slang	<i>flfcáš</i>	flfcát		s.37
slang	<i>mašina</i>	stroj		s.18
slang	<i>pístní čepy</i>			s.37
slang	<i>přípravek</i>			s.52
slang	<i>stelunkach</i>	šteluňk	<i>palebné nebo bojové postavení</i>	s.37
slang	<i>šmelc</i>	zmetek		s.46
slang	<i>trumlfajer</i>	Trümmerfrau		s.37
slang	<i>urlaub</i>	dovolená		s.37
slang	<i>žvandání</i>	bezobsažné povídání		s.6
slang		nepovedená série	<i>zabil sérii</i>	s.19
slang			<i>upínání do srdíčka, do špiček...</i>	s.32
slovanské	<i>soudruha</i>			s.7
slovní spojení		můj názor	<i>moje slovo</i>	s.4
starý pravopis	<i>frés</i>	fréz		s.19
stažený tvar	<i>cos</i>	co		s.13
stažený tvar	<i>jaks</i>	jaksi		s.8
termín	<i>automatické vypínání fréz na ozubená kola</i>			s.5
zkratka	<i>RS</i>	termínové označení série		s.8

Příloha č.2: Lexikum Fikejs

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
deixe	<i>tohle</i>		<i>co nám dělá tohle</i>	s.8
expresivnost	<i>blázni</i>			s.19
expresivnost	<i>fracka</i>			s.12

expresivnost	<i>fušér</i>			s.8
expresivnost	<i>hergot</i>			s.31
expresivnost	<i>kašlu</i>		<i>kašlu na vás</i>	s.13
expresivnost	<i>krysa</i>		<i>bude z něj krysa</i>	s.11
expresivnost	<i>légo</i>		<i>dám si légo</i>	s.49
expresivnost	<i>mrva</i>			s.8
expresivnost	<i>nádeničina</i>		<i>kalk z němčiny?</i>	s.12
expresivnost	<i>nána pitomá</i>			s.39
expresivnost	<i>páni funcionáři</i>			s.11
expresivnost	<i>smradi</i>			s.46
expresivnost	<i>zednickej akord</i>			s.12
expresivnost	<i>zvěř nevychovaná</i>			s.19
germanismus	<i>fajruntě</i>	Feierabend		s.14
germanismus	<i>fracka</i>	der Fratz	<i>it frasca?</i>	s.12
germanismus	<i>konjuktura</i>	konjunktur	<i>z latiny</i>	s.20
germanismus	<i>légo</i>	sich legen		s.49
germanismus	<i>vercajk</i>	Werkzeug		s.17
komunistický slang	<i>nesociální</i>			s.19
komunistický slang	<i>nový lidi</i>			s.17
komunistický slang	<i>páni funcionáři</i>			s.11
komunistický slang	<i>soudruh</i>			s.11
komunistický slang	<i>úkolový časy</i>			s.8
komunistický slang	<i>výrobní výbor</i>			s.11
komunistický slang	<i>zařečněj</i>			s.11
komunistický slang	<i>závodní rada</i>			s.30
neologismus	<i>vymyšlenost</i>			s.17
obecná čeština	<i>bejt</i>			s.8
obecná čeština	<i>dycky</i>			s.11
obecná čeština	<i>dyť</i>			s.7
obecná čeština	<i>chtěj</i>			s.11
obecná čeština	<i>inženýr</i>			s.20
obecná čeština	<i>mlejnek</i>			s.8
obecná čeština	<i>ňák</i>			s.11
obecná čeština	<i>přej</i>			s.17
obecná čeština	<i>přihlas</i>			s.29
obecná čeština	<i>Tě bůh</i>			s.7
obecná čeština	<i>von</i>			s.17
obecná čeština	<i>votrhaný</i>			s.11
obecná čeština	<i>zařečněj</i>			s.11
slang	<i>Daňkovka</i>			s.14
slang	<i>honí RT</i>			s.8
slang	<i>hraničáře</i>			s.15
slang	<i>modráky</i>			s.11
slang	<i>novotách</i>			s.17
slang	<i>série RS 60</i>			s.8

slang	šestnácky			s.40
slang	vercajk			s.17
slang	vrací minuty			s.8

Příloha č. 3: Lexikum Záruby

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
archaismus	skoták	pasák skotu		s.15
expresivnost	cvok			s.15
expresivnost	chytrovny	psychiatrická léčebna		s.15
expresivnost	inženýrek			s.18
expresivnost	potvora			s.15
expresivnost	scuknul		se s něma scuknul	s.11
expresivnost	smradi			s.38
expresivnost	stará			s.11
expresivnost	uvozdřenče			s.12
expresivnost	v rejži			s.18
expresivnost	vtipnej			s.14
expresivnost	žvanec		mizernej žvanec	s.15
galicismus	sabotáž	sabotage		s.18
hungarismus	harcovat	harc/boj		s.15
komunistický slang	děláš v úkolu			s.19
komunistický slang	nesplníme plán			s.40
latinismus	deputátník	vyslání zástupci		s.15
obecná čeština	bejvalo			s.11
obecná čeština	čtverý			s.11
obecná čeština	inženýrek			s.18
obecná čeština	jseš			s.14
obecná čeština	krásnej			s.14
obecná čeština	kýbl			s.42
obecná čeština	mladej			s.12
obecná čeština	moh			s.45
obecná čeština	takovej			s.14
obecná čeština	tejdnem			s.11
obecná čeština	v rejži			s.18
obecná čeština	vona			s.11
obecná čeština	vono			s.15
obecná čeština	vtipnej			s.14
obecná čeština	vyučenej			s.14
slang	dělák			s.38
slang	gestapu			s.18
slang	kalibr			s.20

slang	<i>kotouč</i>			s.15
slang	<i>lízne</i>			s.15
slang	<i>modráků</i>			s.11
slang	<i>odpíchli</i>			s.37
slang	<i>rozšteloval</i>			s.19
slang	<i>srdička</i>			s.15
slang	<i>špiček</i>			s.15
slang	<i>třepli</i>			s.38
termín	<i>čerpadlo emulse</i>			s.15
termín	<i>detail</i>			s.15
termín	<i>hydraulika</i>			s.15
termín	<i>koniku</i>			s.15
termín	<i>kónusy</i>			s.16
termín	<i>ponku</i>			s.45
termín	<i>unášecí deska</i>			s.15
termín	<i>unášecí šroub</i>			s.15
termín	<i>vřeteník</i>	hlavní část soustruhu		s.15

Příloha č. 4: Lexikum Jarky

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
anglicismus	<i>bengál</i>	bengál light		s.6
anglicismus	<i>centrtleska</i>			s.10
expresivnost	<i>bengál</i>			s.6
expresivnost	<i>dědků</i>			s.5
expresivnost	<i>dědo</i>		<i>no tak dědo</i>	s.13
expresivnost	<i>hrabeš</i>		<i>hrabeš s padesáti pouzdry</i>	s.10
expresivnost	<i>kabrňáci</i>			s.42
expresivnost	<i>kastrol</i>			s.4
expresivnost	<i>nenahoniš</i>			s.10
expresivnost	<i>sakra</i>			s.27
expresivnost	<i>sakramentský</i>			s.36
expresivnost	<i>sežrat</i>		<i>mě sežrat můžou?</i>	s.6
expresivnost	<i>třepli</i>			s.46
expresivnost	<i>vohnípanej</i>	ospalý		s.32
expresivnost	<i>zpátečník</i>			s.7
germanismus	<i>fabrice</i>	Fabrik/továrna		s.4
germanismus	<i>rajch</i>	reich/říše		s.9
italismus	<i>prima</i>	prima sorte/přes něm.	<i>prima nápad</i>	s.29
kalk	<i>pětiletkou</i>	пятилѣтка		s.27
kalk	<i>úderka</i>			s.28

komunistický slang	<i>odborovka</i>			s.7
komunistický slang	<i>soudruh</i>			s.13
komunistický slang	<i>zlepšování</i>			s.47
komunistický slang		strana		s.7
latinismus	<i>série</i>	přes něm.		s.10
moravská krátkost	<i>pudem</i>			s.27
obecná čeština	<i>abys neřek</i>			s.6
obecná čeština	<i>celý</i>		<i>celý moje</i>	s.6
obecná čeština	<i>dlouhý</i>		<i>dlouhý lokte</i>	s.27
obecná čeština	<i>nějakýho</i>		<i>nějakýho nářku</i>	s.3
obecná čeština	<i>prohrajou</i>			s.41
obecná čeština	<i>řek</i>			s.4
obecná čeština	<i>šáhneš</i>			s.39
obecná čeština	<i>šrumlu</i>	šrumu		s.9
obecná čeština	<i>študák</i>			s.47
obecná čeština	<i>takovejmhle</i>			s.43
obecná čeština	<i>vobyčejný</i>			s.42
obecná čeština	<i>vohnípanej</i>	ospalý		s.32
obecná čeština	<i>zahejbali</i>		<i>zahejbali jsme s tím</i>	s.29
obecná čeština			<i>neměj neřek</i>	s.6
rusismus	<i>brigáda</i>	pracovní skupina Ale z něm.		s.34
slang	<i>(na)třepli</i>	nandat		s.46
slang	<i>cenrtleska</i>			s.10
slang	<i>koncentráčník</i>			s.10
slang	<i>modrákách</i>	modré kalhoty dělníků	<i>chlapi v modrákách</i>	s.9
slang	<i>táhélko</i>			s.5
slang	<i>trn</i>			s.42
slang			<i>už to běhá, už to chodí</i>	s.19
slang			<i>Na co šáhneš, to zabiješ</i>	s.39
slovní spojení			<i>zlepšovací návrh</i>	s.6
složenina	<i>mědikovec</i>			s.9
termín			<i>automatické vypínání fréz</i>	s.6
Vynechání spony			<i>moc hodin</i>	s.7

Příloha č. 5: Lexikum Tulacha

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
anglicismus	<i>centrleska</i>			s.27
expresivnost	<i>forek</i>			s.15
expresivnost	<i>hergot</i>			s.34
expresivnost	<i>ingousti</i>			s.34
expresivnost	<i>mutýruješ</i>			s.36
expresivnost	<i>pacholek</i>			s.29
expresivnost	<i>psina</i>			s.33
expresivnost	<i>putýnku páry</i>			s.14
expresivnost	<i>stařečkové</i>			s.41
expresivnost	<i>šlejškové</i>			s.28
expresivnost	<i>vevatičce</i>		<i>poslali ve vatičce</i>	s.35
germanismus	<i>adjunkti</i>			s.34
germanismus	<i>forek</i>	fohre		s.15
germanismus	<i>forotu</i>	vorrat/zásoba		s.27
germanismus	<i>hergot</i>			s.34
germanismus	<i>šichty</i>	schist		s.36
kalk	<i>pětiletka</i>			s.34
komunistický slang	<i>inteligent</i>		<i>měkkej háklivej inteligent</i>	s.34
komunistický slang	<i>panský zvyky</i>			s.34
komunistický slang	<i>soudružka důvěrnice</i>			s.35
latinismus	<i>deputátníků</i>	deputare/zaměstnanec odměňovaný částečně výrobkem		s.15
latinismus	<i>illegálně</i>	illegalis		s.33
obecná čeština	<i>bejt</i>			s.28
obecná čeština	<i>kór</i>			s.28
obecná čeština	<i>mizernej</i>			s.14
obecná čeština	<i>moh</i>			s.15
obecná čeština	<i>pejřavka</i>			s.14
obecná čeština	<i>pořádněj</i>			s.14
obecná čeština	<i>ses</i>			s.33
obecná čeština	<i>voň</i>			s.28
obecná čeština	<i>vopravím</i>			s.15
slang	<i>centrleska</i>			s.27
slang	<i>klič</i>			s.33
slang	<i>magnetce</i>			s.32

slang	šestnácky			s.34
slang	tabáčku		je po tabáčku	s.22
termín	sací ventil			s.32

Příloha č. 6: Lexikum Lojzy

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	holoto		holoto chudá	s.12
expresivnost	máknout			s.30
expresivnost	pasáci			s.30
expresivnost	pelechu			s.12
expresivnost	šlejško			s.28
expresivnost	tabáček		dám si tabáček	s.30
expresivnost	horáku		di ty, horáku	s.28
germanismus	reakcionáři	bránící pokroku		s.30
kalk	pětiletka			s.12
komunistický slang	soudruhu			s.21
komunistický slang	údernice			s.28
komunistický slang			copak v rusku	s.31
obecná čeština	dyť			s.12
obecná čeština	kecaj			s.19
obecná čeština	těžkej			s.12
obecná čeština	vomyl			s.12
onomatopie	vodfrkovat			s.30
rusismus	absenčík			s.12
slang	dekle	výpověď		s.21
slang	šest papírů	6000 Kč		s.21
slang	šestnáckama			s.28
slang	zetčasy			s.21
zkratka	ČKD			s.21

Příloha č. 7: Lexikum Bohouše

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	ouřednickej límeček			s.9
expresivnost	jižišmarja			s.43
expresivnost	kvaltem	spojeno s něm. gewalt		s.43

expresivnost	<i>potrefenej</i>		<i>potrefenej křičí</i>	s.12
expresivnost	<i>sakra</i>			s.52
germanismus	<i>fundament</i>	základ z lat.		s.10
komunistický slang	<i>důvěrník</i>			s.12
komunistický slang	<i>plánovat</i>			s.10
komunistický slang	<i>úkolový časy</i>			s.19
obecná čeština	<i>abychom</i>			s.10
obecná čeština	<i>čoveče</i>			s.10
obecná čeština	<i>nějak</i>			s.9
obecná čeština	<i>ouřednickej</i>			s.9
obecná čeština	<i>ouvazek</i>			s.29
obecná čeština	<i>voči</i>			s.9
obecná čeština	<i>vod</i>			s.42
onomatopoe	<i>flinkárna</i>			s.12
slang	<i>centrleska</i>			s.10
slang	<i>čvaňhání</i>			s.19
slang	<i>přípravek</i>			s.43
slang	<i>třepnou</i>			s.43
slang	<i>zetčasů</i>			s.12
slang	<i>zmetků</i>			s.12
termín	<i>série</i>			s.10

Příloha č. 8: Lexikum Zákora

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
galicismus	<i>malér</i>	malheur		s.29
komunistický slang	<i>soudruzi</i>			s.29
obecná čeština	<i>dovopravdy</i>			s.41
obecná čeština	<i>přej</i>			s.41
slang	<i>píchnete</i>			s.41
slang	<i>šestnáctky</i>			s.41

Příloha č. 9: Lexikum Dvořák

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>hádavává baba</i>			s.24
expresivnost	<i>chcípavou kobyly</i>			s.25
expresivnost	<i>kapitalistická sebranka</i>			s.26
expresivnost	<i>sersakramentsky</i>			s.23
expresivnost			<i>Ať táhne k čertu</i>	s.22
expresivnost			<i>Mazat s flákačem</i>	s.22
germanismus	<i>prizma</i>	Prisma/hranol	<i>z lat</i>	s.24

komunistický slang	<i>bolševickou</i>		<i>bolševickou kritikou</i>	s.24
komunistický slang	<i>bolševik</i>			s.24
komunistický slang	<i>dílovedoucí</i>			s.18
komunistický slang	<i>divěrník odborovky</i>			s.17
komunistický slang	<i>funkcionář</i>			s.17
komunistický slang	<i>odborář</i>			s.24
komunistický slang	<i>poukaz na modráky</i>			s.17
komunistický slang	<i>předsedou organizace strany</i>			s.22
komunistický slang	<i>socialistická soutěž</i>			s.30
komunistický slang	<i>soudruzi</i>			s.12
komunistický slang	<i>uvědomělého</i>		<i>uvědomělého funkcionáře</i>	s.17
komunistický slang	<i>výrovni plán</i>			s.17
komunistický slang	<i>závodní odborová skupina</i>			s.25
obecná čeština	<i>hodnej</i>			s.25
rusismus	<i>bolševik</i>			s.24
skládání	<i>dílovedoucí</i>	rus.		s.18
slang	<i>modráky</i>			s.17
slang	<i>odborovky</i>			s.26
slang	<i>oddělat</i>			s.24
slang	<i>šestnáctek</i>			s.41
zkratka	<i>ČSD</i>			s.23

Příloha č. 10: Lexikum sektorář

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>žrouta na série</i>			s.20
expresivnost	<i>huby</i>		<i>zaccpeme jim huby</i>	s.20
expresivnost	<i>mordyje</i>			s.17
kalk	<i>bezhrotá bruska</i>			s.19
komunistický slang	<i>kapitalistům</i>			s.20
komunistický slang	<i>politické neuvědomění</i>			s.20

komunistický slang	<i>soudružko</i>			s.20
obecná čeština	<i>inženýr</i>			s.20
obecná čeština	<i>chtět</i>			s.20
pozdrav			<i>Zdař bůh</i>	s.20
pozdrav			<i>čest práci</i>	s.20
slang	<i>diesláky</i>			s.23
slang	<i>centrles</i>			s.23
slang	<i>nenabíhá</i>			s.24
slang	<i>magnetkách</i>			s.20
slang	<i>zetčasy</i>			s.33
termín	<i>bezhrotá bruska</i>			s.40

Příloha č. 11: Lexikum Klepáč

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>nažer se</i>			s.17
expresivnost	<i>jdi do prčic</i>			s.17
expresivnost	<i>fajnovkové</i>			s.17
expresivnost	<i>hergot</i>			s.17
expresivnost	<i>ženská</i>			s.17
komunistický slang	<i>poukaz</i>			s.17
komunistický slang	<i>soudruh</i>			s.18
komunistický slang	<i>dílovedoucí</i>			s.21
komunistický slang	<i>nečlen</i>			s.21
obecná čeština	<i>bejt</i>			s.21
obecná čeština	<i>eště</i>			s.22
obecná čeština	<i>ňák</i>			s.22
obecná čeština	<i>votíral</i>			s.23
slang	<i>modráky</i>			s.24
slang	<i>oddělat</i>			s.25
zkratka	<i>ČKD</i>			s.26

Příloha č. 12: Lexikum Mareš

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
archaismus	<i>šestáky</i>			s.22
expresivnost	<i>flink</i>			s.21
expresivnost	<i>vražte</i>		<i>vražte do rozhlasu</i>	s.38
expresivnost	<i>sundáte</i>		<i>sundáte časy</i>	s.38
expresivnost	<i>pazoury</i>			s.38
expresivnost			<i>kluku pitomá</i>	s.38
expresivnost	<i>sakramentsky</i>			s.45

germanismus	<i>paušalisovat</i>		<i>z lat.</i>	s.23
komunistický slang	<i>soudruhu</i>			s.21
komunistický slang	<i>divěrník</i>			s.21
komunistický slang	<i>odborářský funkcionář</i>			s.25
obecná čeština	<i>dobrý</i>		<i>dobrý ráno</i>	s.11
obecná čeština	<i>drahej</i>			s.21
obecná čeština	<i>řek</i>			s.45
slang			<i>za desítku partyzánek</i>	s.21
slang	<i>zahrabanou</i>		<i>zahrabanou práci</i>	s.24
slang	<i>rachota</i>	práce		s.41

Příloha č. 13: Lexikum Karhanová

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>hubu</i>			s.4
expresivnost	<i>milospánem</i>			s.4
expresivnost	<i>žereš</i>			s.4
expresivnost	<i>synáček</i>			s.4
expresivnost	<i>paličoun</i>			s.4
germanismus	<i>šlejfir</i>			s.5
germanismus	<i>fabrika</i>			s.5
komunistický slang	<i>výrobní výbor</i>		<i>brát servítky</i>	s.5
expresivnost			<i>žereš fabriku</i>	s.5
nářečí	<i>cmudím</i>	Nové Město nad Metují		s.5
obecná čeština	<i>takovýhle</i>			s.5
obecná čeština	<i>svý</i>			s.8
obecná čeština	<i>slyšels</i>		<i>samá soutěž, brigáda, zlepšování</i>	s.47
obecná čeština	<i>bejt</i>			s.47
obecná čeština	<i>voň</i>			s.47

Příloha č. 14: Lexikum Slavíková

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost			<i>ženská nejednou ženská</i>	s.23
expresivnost	<i>hamouny</i>			s.35
komunistický slang	<i>sektorář</i>			s.23
komunistický slang	<i>soudruh</i>			s.23
komunistický slang	<i>dílovedoucím</i>			s.24
komunistický slang	<i>kapitalistický</i>		<i>kapitalistický fabriky</i>	s.24
komunistický slang	<i>sesterský závod</i>			s.25
komunistický slang	<i>odborář</i>			s.25

komunistický slang	<i>soudruzi</i>			s.35
obecná čeština	<i>svý</i>			s.24
obecná čeština	<i>inženýr</i>			s.35
obecná čeština	<i>voni</i>			s.44

Příloha č. 15: Lexikum Božka

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>nešiko</i>			s.9
expresivnost	<i>ingoustovi</i>			s.9
kalk	<i>pětiletce</i>			s.9
komunistický slang	<i>soudruhu</i>			s.46
komunistický slang	<i>sektorář</i>			s.10
obecná čeština	<i>stejskalo</i>			s.27
obecná čeština	<i>vyučenej</i>		<i>toho zatancovat umíš</i>	s.28
obecná čeština	<i>jakej</i>			s.42
obecná čeština	<i>ouřadu</i>			s.33
rusismus	<i>stachanovec</i>			s.34
slang	<i>centrlesku</i>			s.34
slang	<i>šestnáctky</i>			s.34
slang	<i>holandána</i>			s.35
slang	<i>beran</i>			s.39
termín	<i>buchar</i>			s.42
termín	<i>zápustky</i>			s.52

Příloha č. 16: Lexikum Vlasta

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>dědek</i>			s.13
expresivnost	<i>bramborové</i>			s.44
kalk	<i>pětiletka</i>			s.12
komunistický slang	<i>brigádu</i>			s.27
komunistický slang	<i>soudruzi</i>			s.29
obecná čeština	<i>platnej</i>			s.12
onomatopie	<i>odflicknout</i>	flinknout/udeřit		s.27
slang	<i>zmetky</i>			s.27
slang			<i>Kdy máte pohřeb?</i>	s.46

Příloha č. 17: Lexikum Míla

KATEGORIE	PŘÍKLAD	DEFINICE	KONTEXT	STRANA
expresivnost	<i>popleta</i>			s.9
expresivnost	<i>prachvobyčejnej</i>	říká Karhan		s.9
expresivnost	<i>ingoust</i>	říká Karhan		s.9
expresivnost	<i>hergot</i>			s.9
expresivnost	<i>potápka</i>			s.46
kalk	<i>pětiletka</i>			s.10
obecná čeština	<i>kdyžs</i>			s.27
obecná čeština	<i>vejpověď</i>			s.28
obecná čeština	<i>kancelářskej</i>			s.28
obecná čeština	<i>ses</i>	jseš		s.28
obecná čeština	<i>pudeš</i>			s.28
rusismus	<i>komsomolky</i>			s.28
rusismus	<i>stachanovci</i>			s.29
slang	<i>bašta</i>			s.9
slang	<i>centrleska</i>			s.36
slang	<i>zmetků</i>			s.37
slang	<i>šestnáctky</i>			s.45